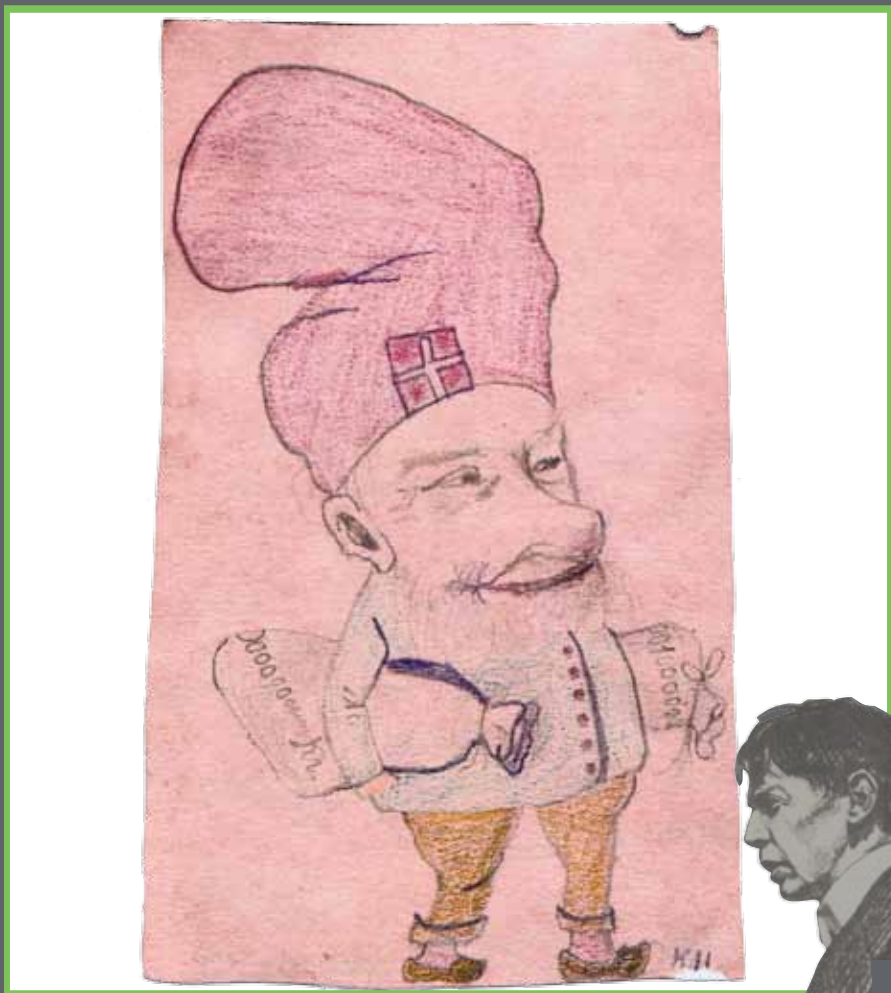

Munkiana

nr. 74

2023

26. årgang

Kaj Munk Selskabet

Bestyrelse:

Formand:

Christian Grund Sørensen, Hovhedevej 16a, Hovheden, 9530 Støvring
tlf. 23 11 81 62 mail: cgrund@ikp.aau.dk

Næstformand og kasserer:

Peter Øhrstrøm, Stokrosevej 5, 9380 Vestbjerg,
tlf. 40 28 31 70, E-mail: poe@hum.aau.dk

Anne Marie Munk Sørensen, Gøttrupvej 18, 9220 Aalborg Ø
tlf. 42 77 51 24, E-mail: annemariemunk@hotmail.com

Ricardt Riis, Carit Etlars Vej 25, 8700 Horsens,
tlf. 75 62 54 28, E-mail: rriis@mail1.stofanet.dk

Jon Høgh, Enghaven 36, 6990 Ulfborg
tlf. 97 33 34 49 , E-mail: fam.hogh@post.tele.dk

Johan de Mylius, Volderslev Bygade 7A, Volderslev, 5260 Odense S
tlf. 65 95 84 10 / 25 32 47 44, E-mail: demyliusjohan@gmail.com

Hjemmeside: www.munkiana.dk

Redaktion: Jon Høgh,

Redaktør for forskningsartikler: Mogens Pahuus.

Grafisk produktion: meller.dk

Cover: Suzanne Eide Knudsen.

Forsidebillede: Nisse. Tegnet af Kaj Munk, 1914.

Munkiana udgives i samarbejde med Kaj Munk Forskningscentret ved Aalborg Universitet,
www.kajmunk.hum.aau.dk

Kommende Munkiana: Munkiana udkommer fast to gange årligt, forår og efterår.

Deadline for indsendelse af artikler, man ønsker optaget i tidsskriftet, er 1. april og 1. oktober. Lejlighedsvis vil temanumre og særnumre supplere de to faste numre.

Artikler indsendes til redaktør **Jon Høgh: fam.hogh@post.tele.dk**

Forskningsartikler i Munkiana

Artikler, der ønskes optaget som forskningsartikler, vil blive underkastet fagfællebedømmelse (peer review) efter den standard, som traditionelt gælder i det internationale forskningsmiljø, således som det er beskrevet på Forskningsministeriets web-site. Artikler, der er optaget i Munkiana på denne måde, bliver specielt markeret som forskningsartikler.

Professor emeritus Mogens Pahuus, Aalborg Universitet, har redaktionsansvaret for forskningsartiklerne i Munkiana – herunder for ledelsen af review-processen.

Indholdsfortegnelse

Jon Høgh: Munkiana. Forårsnummeret 2023	4
Svend Aage Nielsen: Minder med Lise, Yrsa og Helge Munk	5
Jon Høgh: Nogle tidlige tekster af Kaj Munk	9
<hr/>	
Mindeord	
Niels Jørgen Langkilde: Litteraturforskeren og Kaj Munk-bibliografen Aage Jørgensen	12
<hr/>	
Jon Høgh: Digterne og nabopræsterne Kaj Munks og Karl Lauritz Aastrups indbyrdes forhold	13
Jette Vibeke Damsgaard Madsen: Kaj Munk Selskabet på Litterært Folkemøde i Skørping 1. og 2. oktober 2022 Hvad kan vi lære af hinanden?	19
Jon Høgh: 'Af et overfladisk gejstligt menneskes papirer' og 'Kærlighed'	23
<hr/>	
Forskningsartikel	
Jette Vibeke Damsgaard Madsen: Dette Dødsens Legeme - en novelle om kvindelig seksualitet	35

Munkiana. Forårsnummeret 2023

Af Jon Høgh

Syv artikler byder dette Munkiana på.

Forfatteren Svend Aage Nielsen indleder med at fortælle om oplevelser, som han og hans familie har haft med Lise Munk og nogle af hendes børn, dels på Lolland, dels i Vedersø.

Forfatteren Søren Daugbjerg har beriget mig med nogle tidlige Kaj Munk-tekster. En af dem, 'En lille Historie' offentliggøres her vistnok for første gang – dog med lidt usikkerhed om, hvorvidt præstens navn er korrekt, idet tidens tand har bidt netop i hans navnetræk.

I Munkiana nr. 71 bragtes litteraturforskeren Aage Jørgensens bibliografi 'Kaj Munk-litteratur 2011-2021'. Det blev desværre hans sidste optegnelser over, hvad der er skrevet om Munk.

Aage Jørgensen er her i det begyndende forår afgået ved døden. I den anledning har Niels Jørgen Langkilde skrevet et smukt mindeord.

Udgavens artikler er for størstedelens vedkommende analytiske. Det gælder, som de foregående, også artiklen om forholdet mellem Munk og hans digter- og nabopræstekollega Aastrup i Husby, Sønder Nissum og Thorsminde Sogne, og, dog kun i nogen grad, gennemgangen og sammenligningen af hans værker fra 1926, dagbogsromanen 'Af et overfladisk gejstligt Menneskes Papirer' og skuespillet 'Kærlighed', der kaster lys over, hvordan Munk blev inspireret til at

skrive 'Kærlighed', der havde premiere på Det Kgl. Teater i efteråret 1935.

Kaj Munk Selskabets formand, Christian Grund Sørensen og forsker og forfatter Jette Vibeke Damsgaard Madsen har sammen været på et inspirerende litterært folkemøde i Skørping den 1. og 2. oktober 2022.

Formålet med folkemødet var, citat: "at skabe større opmærksomhed omkring de klassiske danske forfattere og herunder ikke mindst de mange litterære selskabers arbejde og virke."

Flere andre litterære selskaber var naturligvis også repræsenterede, bl.a. Herman Bang Selskabet, der tog initiativ til at danne et netværk, som forfatteren håber kan udbygges til gavn og glæde for de enkelte selskaber.

Jette Vibeke Damsgaard Madsen afslutter dette Munkiana med forskningsartiklen 'Dette Dødsens Legeme - en novelle om kvindelig seksualitet' fra 1938, der samme år blev udgivet som Gyldendals Julebog i faksimileudgave.

Emnet var kontroversielt, men det afskrækkede ikke Munk, der i det lille prosastykke lader kvinden fremstå som et væsen, der er i besiddelse af stærke seksualdrifter, som, siger forskeren og forfatteren, har et sjæleligt formål, fordi de i novellen kobles til hengivelsen.

Minder med Lise, Yrsa og Helge Munk

Af Svend Aage Nielsen

Lise og Kaj Munk blev gift den 13. januar på Kaj Munks fødselsdag i 1929. Den 13. august 1931 fik de deres førstefødte Yrsa. Helge blev, som deres barn nummer to, født den 23. februar 1933, hvorefter Arne kom til verden den 21. november 1934, Solvej den 17. maj i 1936 og Mogens den 24. april i 1938. De har alle fem givet os gode minder.

Vore minder med Yrsa er hendes fortællinger til os. Hun har fortalt, at hun blev korporligt straffet af sin far, fordi hun tog afstand fra, at han straffede Helge for ikke at have en rank ryg, skønt han heller ikke selv havde en rank ryg. Men hun har også fortalt, at de blev gode venner igen. I en TV-udsendelse har hun hævdet at livet i præstegården ”var som ved et renaissancehof.” Hvad hun konkret har lagt i dette, har vi dog ikke hørt hende uddybe.

Da vi efter julen 1985 – og efter orlov til Kaj Munk-studier med ophold i Veder sø Klit – faldt for et sommerhus til salg samme sted, førte det til flere besøg hos Lise Munk og hendes børn i Vedersø Præstegård. Her fik vi spændende oplevelser - ikke mindst med Yrsa og Helge.

En dag så jeg, at Yrsa havde skrevet tre sætninger på tavlen i præstegården: ”Elsk din skæbne. Tjen din lykke. Gå frem imod din risiko.”

Både den første og den sidste sentens var så udfordrende, at de blev genstand for samtaler i vor egen familie. Da vores svigersøn kom ind i vor familie, spurgte han, om den tredje sætning var: Det 11.

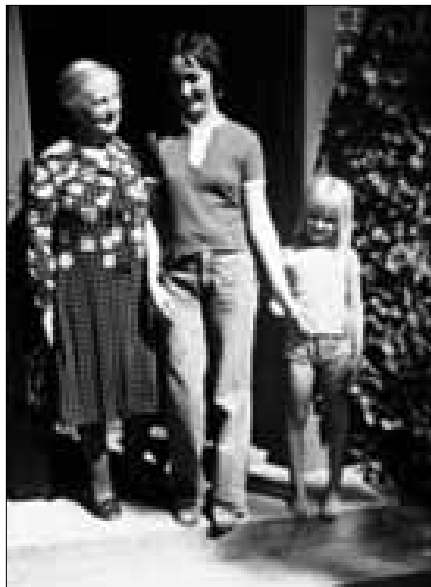
bud - for os. Det kunne vi ikke bekræfte. Både 1. og 3. sætning må man i sit indre give et modspil. I retning af: Før en indre dialog med din skæbne, tag den på dig uden ligefrem at ”elske” den. Ligeså med den 3. sætning. Tænk gerne godt over, om det altid er rigtigt at: ”Gå frem imod din risiko”?

Yrsa, som var uddannet psykolog, fortalte mig, at de tre sætninger var en sammenfatning af det, hun var nået frem til. Hun var en god og spændende samtalepartner. Sammen med sin mor kom hun til en foredragsaften i Toreby. De kom i så god tid forinden, at jeg gav dem en rundvisning i Toreby Kirke. Den har - som noget ret enestående - gode skriftsteder malet på de kirkebænke, der vender ud mod midtergangen. Da vi passerede en tekst, som handlede om Guds velgøringer, sagde Lise stilfærdigt: ”Dem må vi ikke glemme.” I fint vidnesbyrd om, at hun var kommet videre efter det smertelige drab på sin mand. Hun var kun 34 år da hun stod tilbage med deres fem børn i alderen fra 12-5 år.

Til sognemødet, hvor Yrsa skulle fortælle, var tilslutningen så stor, at mødet måtte henlægges fra mødesalen i Rytter skolen til Toreby Kirke.

Bagefter fortsatte mødet i Rytterskolen, hvor der blev helt stille, når Lise Munk tog ordet. Hun slog fast, at der skulle ikke stå noget ved korset, hvor Kaj Munk blev dræbt i Hørbylunde nær Silkeborg. Når ingen huskede Kaj Munk, var der ingen grund til at opsætte en tekst, var hendes begrundelse.

Yrsa var også med ved mindegudstjenesten i Maribo Domkirke den 8. januar 1994, i 50 året for drabet på Kaj Munk, hvor hun blev fulgt ind i domkirken af

Lise Munk på besøg i Svend Aage Nielsens Toreby Præstegård. Hun ses her sammen med Svend Aage Nielsens hustru Bodil og deres datter Stina.

Bodil, min kone - lige efter, at jeg fulgte Lise ind, hvor alle rejste sig. Det var en glæde, at Lise og hendes førstefødte blev vist den respekt.

Første gang, vi mødte Munk-familien, var i midten af 1970'erne, hvor Lise Munk, Helge og Arne Munk uventet besøgte os i Toreby Præstegård. Det var Lises ønske, at turen til Lolland også skulle indeholde et besøg hos os, har Arne fortalt mig.

Med hende havde jeg brevvekslet i 1973, hvor vi i Kennedy Selskabets bestyrelse indbød hende til at blive et af en række repræsentative medlemmer af Kennedy Selskabet. Det sagde hun ja til i et brev af den 18. februar 1973 fra Strandvejen 161, og hun forblev medlem lige til sin død, den 9. september 1998.

Hun fulgte med i arbejdet – og besøgte vores første Kennedy Eg, plantet ved Toreby Hallen den 30. november 1973. Den skulle henviser til de myrdede Kennedy brøders gode ord og gode ideer. Herom har jeg fortalt i min første Kaj Munk bog *Livet gad jeg ønske jer*, 1984.

Ved besøget udtalte Helge, lige så snart vi havde sat os i vores stue, med klar og direkte stemme: ”Må jeg få et glas vand?” Det var det første indtryk af, at han havde bevaret sit barnlige sind, og ud fra det satte han ord på sit behov.

Næste gang vi sås blev i Vedersø Kirke i 1982, hvor jeg uventet var blevet indbudt til at prædike, fordi sognepræst Christian Overgaard skulle besøge sin tidligere menighed i Flensborg. Vort ærinde i Vedersø var ellers blot at vise vore børn mere af Danmark, da de i 1981 havde været med os i USA fra kyst til kyst. Nu syntes vi, de også skulle se Vestkysten af Danmark. Det, at jeg gik spørgende frem om gudstjenestetiden i Vedersø Kirke, førte til indbydelsen til at prædike ved højmessens. Den blev på kong Christian X's fødselsdag den 26. september 1982. Min prædiken er med i Efterskriften i: *Livet gad jeg ønske jer*.

I menigheden sad Lise og Helge og huslærerinden Birgit Michelsen fra tiden med hele familien.

Efter gudstjenesten indbød Lise igen uventet hele vor firkløverfamilie til middag i præstegården. Det førte os op ad den lange grusvej til præstegården, hvor tankerne gik – som utallige gange derefter – til bilen med den terrorbande, der kom, bortførte og dræbte Kaj Munk den 4. januar 1944.

Men det blev en hjertevarm oplevelse,

hvor Helge viste sig som en god vært, der betjente os og hjalp sin mor med det praktiske. Han bidrog også med sin direkte tale, og vi har siden fået bekræftet vores indtryk af ham om, at der hos ham ikke var personsanseelse – uanset om det var en biskop på besøg eller besøg af almindelige mennesker uden fine titler.

Da min hustru Bodil og jeg i julen 1985 kunne begynde vor sommerhus-tilværelse i Vedersø Klit, nåede Lise og Helge også at besøge os her i Toldbo på Lars Murersvej nr. 8, og hver gang vi sås, var det berigende samvær, vi havde med dem.

Sidste gang jeg var sammen med Helge, var i Vedersø Præstegård, hvor hans søster Yrsa og bror Mogens var tilstede. Her kom han ind på emnet: ”Hvor svært det er at være præst.” Det talte han inderligt og indgående om, så hans søskende bagefter både undrede sig og var opmuntret over hans engagement.

Da han døde efter svær sygdom den 24. april 1986, var vi forhindret i at kunne være med ved hans begravelse. Men i Vedersø Kirkeblad kunne vi senere læse pastor Christian Overgaards fine tale til Helges begravelse den 26. april 1986. Talen blev en tid derefter bragt på hele forsiden af kirkebladet - et tegn på, at Helge have sin plads i Vedersø menighed. Pastor Christian Overgaard talte ud fra Jesu ord til sine apostle den første skærtorsdag aften: ”I er mine venner, hvis I gør, hvad jeg byder jer.” Johs. ev. 13,14. I talen blev det sagt. ”Helge Munks død har gjort et dybt indtryk på os.”

Vi tænker nu først på dig, fru Munk, som Helge altid har været særlig inderligt knyttet til. I to forstod hinanden. Vi syntes aldrig, vi har set noget smukkere

Lise har sat englevagt omkring Helge. Han er den af de fem børn, som af ydre lignede Kaj Munk mest.

forhold mellem mor og søn end mellem jer. I søskende har på en sjælden måde værnet om jeres bror, og han har beriget jeres liv. Men også uden for Den gamle Præstegård vil Helge blive savnet, Vi synes, der mangler noget i Vedersø nu, han er borte. Vi holdt af Helge... Helge lignede sin far så meget af ansigt og skikkelse og vist ikke mindre af sind. Helge var trofast. Han var sine venners ven... Han var altid på de svages side. Og han kunne undvære noget til andre. Det var festligt at komme til Helges fødselsdag. I vennekredsen, hvor Helge følte sig på hjemmebane, bidrog han på sin måde til samværet. Det vil vi virkelig savne, også når hans temperament udfoldede sig. Han elskede at stille ting på spidsen, det havde han ikke fra nogen fremmed.”

Vi glædede os også over hans bror Arnes gode ord om ham. De nævnte vidnesbyrd

om Helge bekræftes af det, som den 29. april blev skrevet i Ringkjøbing Amts Dagblad om ham. "... I mange år boede han med sin mor i den gamle præstegård. Han holdt af at færdes i de kendte omgivelser i og omkring Vedersø og de Vedersø-boere, der kendte ham, betød meget for ham, trofast som han var. De kendte også ham og holdt af ham. Man lagde mærke til Helge Munks skikkelse, hvor han færdedes. Han lignede sin far så meget af ydre, især ansigt og skikkelse, men også af sind var der mange lighedspunkter, og i venners lag kom han med overraskende og festlige bemærkninger."

Arne Munk har betroet mig, at skulle han skrive sine erindringer, måtte han gå imod noget i sin fars måde at være på overfor Helge. For Kaj Munk var Helge ikke den søn, han havde det let med, fordi Helge – måske på grund af en hjerne-

skade ved sin fødsel? – ikke levede op til forventningerne. I et lille digt har Kaj Munk dog skrevet:

*Skulle vi af alle vælge,
så blev det uden tøven lille Helge.*

Både Yrsa og Solvej har også fortalt om dette forhold, som for mig har bekræftet Arnes opfattelse.

Da Lise døde i 1998, kunne vi være med til hendes begravelse, og her talte Mogens, der forestod begravelsen, varmt om, hvad Helge havde betydet for sin mor, og hvad de havde betydet for hinanden. Herom har Lise Munk selv givet os alle i eftertiden det stærke minde: At lade Helges grav udføre helt som sin fars. De ses ligeberettiget side om side på Vedersø Kirkegård. Spurgt derom udtalte Lise. "Dér skulle der ikke gøres forskel" - et fint minde om både Helge og Lise.

Kontingent! Kontingent! Kontingent!

Kontingentet for medlemskab af Kaj Munk Selskabet 2023 er 200 kr. (incl. abonnement på Munkiana). Biblioteker og organisationer kan tegne abonnement på Munkiana for 200 kr.

Indbetaling kan ske:

- * via netbank til Lån & Spar Bank reg. nr. 0400, konto nr. 4011 7927 88.
- * fra udlandet til Lån & Spar Bank via IBAN-nr.: DK04 0400 4011 7927 88 (BIC-kode: LOSADKKK).
- * MobilePay 69 57 36

Husk at skrive navn og adresse i meddelelse til modtager.

Kontingentet forfalder til betaling senest d. 13. januar, Kaj Munks fødselsdag.

Adresseændringer, oprettelse af medlemskab og udmelding af Kaj Munk Selskabet, bestilling af ekstrainumre af Munkiana sker ved henvendelse til Jon Høgh.

Hvis du ikke allerede er medlem af Kaj Munk Selskabet, er du velkommen til at blive det!

Kaj Munk Selskabet har CVR-nr. 30862392 og P-nr. 1013643241.

Ungdomsmedlemskab:

For 30 kr. pr. år kan unge være medlemmer af Kaj Munk Selskabet og kan få Munkiana i digital form. Ungdomsmedlemmerne har stemmeret fra det fyldte 18 år.

Nogle tidlige tekster af Kaj Munk

Ved Jon Høgh

Dette Munkiana's forsidebillede af nissen, der bærer mange penge i poser under armene, er tegnet af den 16-årige Kaj Munk i anledning af hans mors 54-års fødselsdag i 1914. På nissebilledets bagside har han skrevet et fødselsdagsdigt, 'Til min elskede, lille Mor', der tidligere, ligesom tegningen, har været offentliggjort i Søren Daugbjergs bog 'Kaj Munk og Lolland. Mennesker Munk mødte', Aalborg Universitetsforlag. 2014.

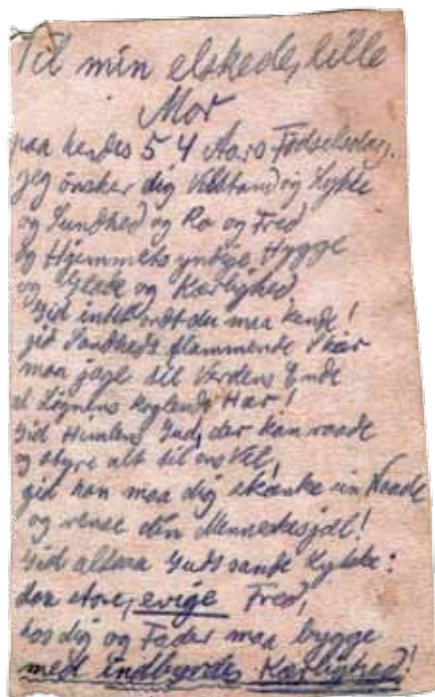
I digtet ønsker han for det kommende år sin elskede mor velstand, lykke, sundhed, ro, fred, hjemmets hygge, glæde, kærlighed, og at Gud må skænke hende sin nåde og rense hendes menneskesjæl. En-

delig det utopiske, at hun intet ondt må kende.

Han sammenfatter alle sine gode ønsker til sidst i digtet:

Gid altsaa Guds sande Lykke:
den store *evige* Fred,
hos dig og Fader maa bygge
med indbyrdes Kærlighed!

Digtet understreger kun den unge digters kærlighed til sin mor; litterær værdi har det ikke.

I 1942 udgav Kaj Munk erindringsbogen 'Foråret saa sagte kommer'. Bogtitlen skal forstås i overført betydning – nemlig som den forårsagtige ny tid, hvor alt atter kan spire, gro og vokse, der vil opstå, når den tyske besættelsesmagt havde forladt vort land.

Kaj Munk hentede bogtitlen fra et digt,

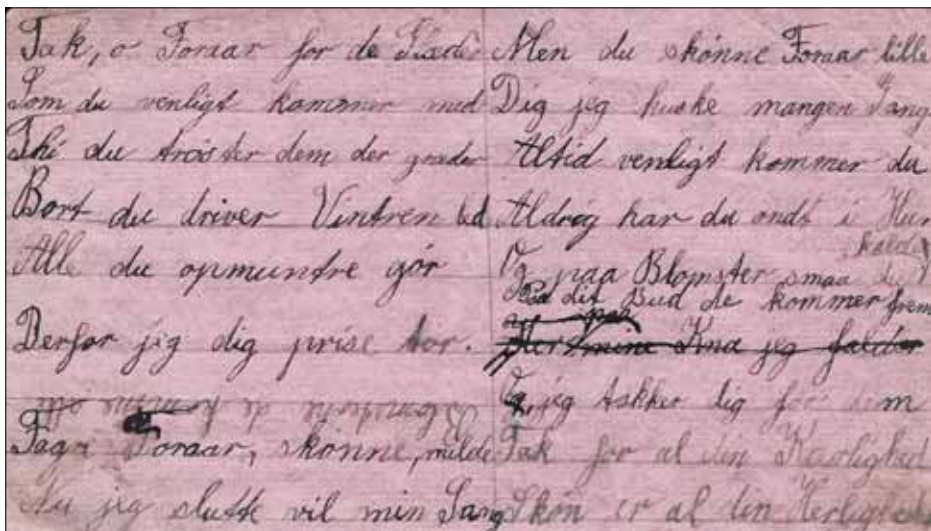
'Mit første Digt', som han omtaler det, og som han skrev i 1906, otte år gammel. BARNEDIGTEREN Kaj Munk skildrer her det dejlige forår, som så sagte kommer, afløser vinteren og som senere vil lade sig afløse af 'den glimrende Sommer, hvor Fuglen bor i sit grønne Hjem, mens Græsset og Blomsterne sagte gror frem'.

Jeg ved ikke, i hvor mange digte, drengen Kaj Munk har prist foråret. Et er imidlertid sikkert: han gør det i det mindste én gang til i 1909. Dette års forårsdigt har forfatteren Søren Daugbjerg, som jeg er stor tak skyldig, tilsendt mig en originaludgavekopi af. Dateringen er sikker, fordi digtet er skrevet på bagsiden af pastor Julius Bachevolds 'Indbydelse til Missionsuge i Brandstrup Missionshus', der fandt sted fra 31. januar til 7. februar 1909. Digtet, der ikke har nogen titel, er på to strofer. I det håndskrevne manuskript står sidste strofe først.

Men du skønne Foraar lille
Dig jeg huske mangen Gang.
Altid venligt kommer du.
Aldrig har du ondt i Hu.
Og paa Blomster smaa du kalde.
Paa dit Bud de kommer frem.¹
Og jeg takker dig for dem.
Tak for al din Kærlighed.
Skøn er al din Herlighed.

Tak, o Foraar for de glæder,
Som du altid kommer med.
Thi du trøster dem, der græder.
Bort du driver Vintren led.
Alle du opmuntre gør,
Derfor jeg dig prise tør.
Fagre Foraar, skønne, milde.²
Nu jeg slutte vil min Sang.

Ligesom i 'Mit første Digt' beskriver han sin forårsglæde, når han taler om du skønne Foraar, du fagre Foraar, skønne, milde, der bortdriver vinteren, og i kær-

lighed kalder blomsterne frem til herlighed og til trøst for dem, der græder.

Budskabet er stort og velovervejret frem-sat af en dreng på 12 år! Der er ingen tvivl om den unge digters talent. Han kunne ikke andet end at blive digter. Han *var* digter.³

Det var han, og hvad dette forårstema i hans allertidligste produktion angår, så manifesterer han det i 1943 med den voksne og berømte digters forårsdigt 'Den blaa Anemone', der for mange er blevet selve indbegrebet af den milde og lyse tids begyndelse, der skildres så smukt i 1. strofe, da en lille spæd blå blomst den første martsdag gennembrød den sorte jord og smeltede menneskets vinterfrosne og hårde kvartshjerte og gjorde ham glad.

I Søren Daugbjergs forsendelse til mig er også 'En lille Historie', der er skrevet på bagsiden af en 24x6,5 cm stor reklame for 'Det aarlige Udsalg hos Chr. Engelbrecht i Rødby'.

Desværre oplyses ikke året, men håndskriften svarer vist til den, som digtet fra 1906, 'Foraaret saa sagte kommer', er skrevet med. Desuden har forfatteren illustreret den lille indtil nu ukendte historie med meget naivistiske barnetegninger af personerne. Typografien og tegningerne anslår tilsammen efter min mening hans alder til omkring 8-9 år. At forfatteren er så ung, bærer historien tydeligt præg af. Der er ikke passager i den, der får læseren til at tænke, at det her er en digters værk.

Nu historien:

'Nu vil jeg fortælle en lille Historie. Der var engang en Mand, som hed Lars Mid. Her ser I hans Portræt, og her er hans Forlovedes Portræt. Det var deres Bryllupsdag. Ann Med hed nu Ann Mid og Præsten hed Van Borst. Van Borst blev samme Dag forlovet med en ung Dame ved Navn Ynvard. [Prinsesse] Loo Laje var en Idiot og Morder, som blev angrebet samme Dag. Prinsesse Loos Fødselsdag var det samme Dag. Professor Brøndidom døde samme Dag. Kaj Munk.'

1. Oprindeligt stod der: Her paa mine Knæ jeg faldt.

2. Skrevet "på hovedet" over disse ord stå: Blomsterne de komme alle.

3. Engang blev Munk spurgt om, hvordan han blev digter. Hans svar lød, efter hukommelsen, nogenlunde sådan: 'Digter er ikke noget, man bliver. Digter er noget, man er'.

**Mindeord over
Litteraturforskeren og
Kaj Munk-bibliografen
Aage Jørgensen**

Af Niels Jørgen Langkilde

Aage Jørgensen var født den 5. juni 1938 og døde den 25. marts 2023.

Med Aage Jørgensens død har vi mistet en uhyre flittig, væsentlig og hjælpsom litteraturforsker. Aage Jørgensen tog sine akademiske grader ved Aarhus Universitet, hvor han også var ansat fra 1967 til 1975, først som kandidatstipendiat og universitetsadjunkt, senere som lektorvika. Mellem 1975 og 2002 var han lektor ved Langkær Gymnasium. I 1978-88 repræsenterede han Undervisningsministeriet i Dansk Sprognævn. I 1994-2013 var han medlem af styregruppen for nobelpristageren Johannes V. Jensen Forum ved Aarhus Universitet. I 2005 blev han medlem af Det Danske Sprog- og Litteraturselskab.

Selv om Johannes V. Jensen, Karen Blixen, Søren Kierkegaard, Adam Oehlenschläger og senest Kaj Munk fyldte godt i forfatterkabet, så vil alle Andersen-forskere først og fremmest huske ham for en række fortræffelige værker om H. C. Andersen og ganske særligt hans bibliografier. Ingen kunne som Aage Jørgensen kunne finde de mest specielle værker og artikler om H. C. Andersen i alverdens lande.

Alle der arbejder med H. C. Andersen kender og bruger hans værker den dag i dag. Værkerne er præget af omhyggelighed, ordentlighed og præcision - helt som Aage Jørgensen selv.

Utallige bibliografier har han omhyggeligt udarbejdet. En af de seneste var netop om digterpræsten Kaj Munk for Kaj Munk Forskningscenter ved Aalborg Universitet. Den kan ses på vores hjemmeside.

Mange har sat pris på Aage Jørgensen i tidens løb: Dansk Forfatterforenings H. C. Andersen-legat i 1999 og Hans Christian Andersen Prisen "Mit Livs Eventyr" i 2008.

Aage Jørgensens ca. 20 bøger og ca. 50 videnskabelige artikler vil blive stående og vil blive benyttet også i fremtiden. Men nu kan vi ikke længere ringe og skrive for at få hjælp fra Maarslet.

Æret være Aage Jørgensens minde.

Digterne og nabopræsterne Kaj Munks og Karl Lauritz Aastrups indbyrdes forhold

Af Jon Høgh

Kaj Munk er født i 1898 i Maribo på førstesalen over faderens, Carl Emanuel Petersens garverforretning på Torvet.

Karl Lauritz Aastrup er født i 1899 i Ulfborg, hvor hans far, Hans Jacob Aastrup drev en mode- og manufakturforretning beliggende ved byens kryds.

De begyndte samtidigt, i 1917, deres teologiske studier ved Københavns Universitet, hvor de gik til de samme øvelser og forelæsninger. Om Munk i studietiden har bemærket Aastrup, fortæller han ikke. Aastrup fortæller i sine erindringer⁴, at han kun kendte Munk af udseende, men han havde hørt om ham, sikkert igennem sin bror, der boede på Regensen samtidig med Munk.

Efter teologisk embedseksamen blev Aastrup i 1923 sognepræst i Husby, Sønder Nisum og Thorsminde, der er nabosogne ikke kun til hans hjem sogn, Ulfborg, men også til Vedersø, hvor Kaj Munk blev sognepræst i 1924.

To store digterpræster – Aastrup som tidens største danske salmedigter, Munk som tidens største danske dramatiker – var blevet nærmeste naboer bag klitterne i det yderste sandblæste og stormomsuste udkantsdanske Vestjylland med en afstand på rundt regnet 8 km mellem deres præstegårde.

Det er forunderligt at tænke på nu. Men hvordan havde de to store litterære koryfæer det indbyrdes?

Det har Aastrup fortalt en del om i sin erindringsbog. Jeg mener ikke, at Munk offentligt har omtalt Aastrup som præste- og digterkollega. Men på andet plan har han givet hans roman 'Treveje' en dårlig anmeldelse i Jyllands Posten i 1932, og efter at biskopperne i 1936 havde bedt Munk om at skrive en salme i anledning af Reformationsjubilæet, foreslog han dem at henvende sig til Aastrup for at opfordre ham til at skrive en salme.

Præsten og salmedigteren Karl Lauritz Aastrup. Han var sin samtids største danske salmedigter, og er i Den Danske Salmebog repræsenteret med 21 originale salmer og en bearbejdet salme, der er blevet hans kendteste, 'Du gav mig, o Herre, en lod af din jord', 1945. (K.L. Aastrup: 'Erindringer')

'Jeg kan ikke skrive sådan en salme, men det kan min nabopræst', begrundede han både afslaget og opfordringen med. At bisperne ikke henvendte sig til Aastrup, har jo ikke noget med de to digteres indbyrdes forhold at gøre – og så alligevel. Da Munk blev oplyst om den manglende biskoppelige opfordring, slog han ironisk fast, at det måtte skyldes, at Aastrup ikke var tilstrækkeligt berømt.

I 1936 havde de to digterpræster været meget igennem sammen. Det er rigtigt, at Aastrup ikke var blevet berømt, men det var Kaj Munk. Det ved Aastrup, og han er noget misundelig på sin kaldsfælle udi digtekunsten. Han fortæller:

'Da han [Kaj Munk] var blevet berømt, blev jeg ofte spurgt, om jeg ikke var nabopræst til Kaj Munk – så ofte, at jeg snart vænnede mig til at svare nej, det var ham, der var nabopræst til mig.'

En af de første dage efter, at Munk var kommet til Vedersø, var Aastrup og han sammen ved havet. Det blæste voldsomt, og sandet prikkede mod huden, så de valgte at gå baglæns ned mod brændingen for ikke at få sandet i øjnene. Munk var meget optaget af naturens voldsomme og synlige kræfter. 'Så skulle De være her, når det knyger med det her!' sagde Aastrup og samlede en håndfuld ral op. Munk blev usikker og spurgte, om det virkelig kunne storme så meget? Aastrup svarede med et drilsk modspørgsmål: 'Hvordan skulle de sten ellers være kommet herop?'

De sås jævnligt i de første år, sommetider hver dag. Og det kom til at koste Munk en nyansat husbestyrerinde, der efter 4-5 dage i embedet sagde op og rejste, fordi hun aldrig blev bekendtgjort med, hvor-

når de var tilbage fra deres fælles køreture og skulle have noget at spise.

Ellers drøftede de litteratur, som optog dem begge meget. Meget var de enige om, men endnu mere var de uenige om. Det samme har været gældende for deres teologiske synspunkter – modsat Munk var Aastrup tidehvervsmand. Aastrup siger, at han snart 'som håbløst' opgav at tale teologi med ham, hvilket må bero på, at Aastrup ikke kunne tåle at blive modsagt.

I robåde sejlede de ud på Nørresø og Husby Sø mellem deres præstegårde og dyrkede fiskeri til husbehov. Det var især helt, de satsede på at få på deres kroge. Lykkedes det ikke, var der gerne skaller og aborrer, som bed på. Men sammen nød de på sådanne ture også poesien i månelysets glitteren i søens overflade og søfuglenes godnatsange, før de fandt det betids at gå til ro. De to digterpræster havde det godt i hinandens selskab.

Men det varede ikke ved på samme måde. De havde vidt forskellige sind, og deres humoristiske sans var også meget forskellig. Det sidste kom til udtryk på en jagttur, som de foretog sammen. Aastrup bemærker, at Munk altid småløb, når de var på jagt, og man forstår, at det irriterede ham noget.

Jagten var årsag til, at der opstod et lille mishag imellem dem. Men nu er de sammen med en skovridder på jagt på heden. Med ét sigtede Munk lodret op i luften og affyrede et skud, og så råbte han: '-Jeg fik den, jeg fik den!' Aastrup og skovridderen undrede sig meget over, hvad det var han havde fået, for da skuddet lød, havde de observeret, at der ikke drev fugle hen over lokaliteten.

Men '-Jeg fik den, jeg fik den!' gentog Munk og fremviste et glansbillede af en engel med vinger, som han havde fundet på hedestien. '-Jeg har skudt en engel', føjede han til og morede sig over indfaldet, hvad Aastrup absolut ikke gjorde.

Derefter ebbede jagten med Kaj Munk ud, og det hændte, at de flere gange blev uvenner i kortere eller længere tid.

Første gang var på en køretur! Sammen foretog de mange køreture ud i det blå eller ud i det grønne. De skiftedes til at køre og til at lægge bil til. Aftalen var så, at den, der skulle køre, havde uindskrænket magt til at bestemme dagens program.

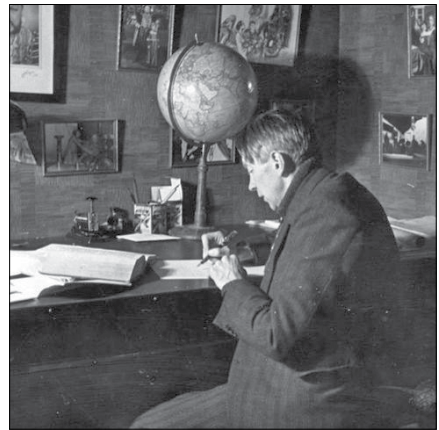
Aastrup ankom alene til Vedersø Præstegård, hvor Munk allerede sad i sin bil, da det var hans tur til at køre. Det undrer ham, at Aastrup ikke har sin kone, Vibeke, med. Aastrup forklarer, at han har sat hende af ved grusvejen, der fører ned til præstegården. Han forklarer også, at det var for at skåne hende for vejhullerne, da hun var i syvende måned. Den forklaring morer Munk meget!

Da de kommer tilbage efter endt tur og drejer ind på grusvejen, beder Aastrup Munk standse, så hans kone kan komme af. Men Munk standsede ikke; i stedet for trådte han speederen i bund, så bilen hoppede fra hul til hul, og fru Vibeke hoppede omme på bagsædet.

Den hændelse gjorde Aastrup vred. De skulle have spist sammen med Munk, men de valgte at tage omgående hjem. Derpå sås de ikke i to måneder, og Vibeke Aastrup fødte parrets første datter.

Husby-præsten fortæller, at Munk gerne ville se den lille pige, men idet han ikke turde komme alene, havde han bedt sin gode ven i Tim, pastor Okke Brodersen

Gram, om at tage med på 'barselsvisit'. Det gjorde han for at undgå at blive smidt ud, fortæller den kontante Aastrup.

Kaj Munk, der var sin samtids største danske dramatiker ved sit arbejdsbord.

Men forbindelsen blev genoptaget, og fællesturene fortsatte, også efter at Lise var kommet ind i billedet – den bedste tur var med båd, der var en af de fladbundede pramme uden køl, som Munk ejede, erindrer Aastrup. De havde ikke planlagt turen hjemmefra, men sejlede på lykke og fromme mod syd ad det dengang eksisterende å- og kanalsystem. Undervejs spiste de den medbragte frokost, og efter at have sejlet endnu en strækning kom de til Hindø i Stadil Fjord, hvor de gik i land og på øens eneste gård, blev de beværtet med kaffe omkring et veldækket bord.

Atter om bord i den fladbundede besluttede de at fortsætte mod Ringkøbing, og de satte kursen mod Vonå, der forbinder Stadil og Ringkøbing Fjorde med hinanden. Men under sejladsen gik det op for dem, at afstanden var længere, end de havde troet, og da det så småt begyndte at mørkne, og trætheden hos roerne lod

sig mærke, opgav de tanken om at returnere til søs. Da de lagde til i Ringkøbing Havn, fik de øje på skibsprovierteringshandler Thorup. Ham kendte Kaj Munk, fordi han havde købt fiskegarn hos ham. Aastrup kendte også Thorup, der stammede fra Sønder Nissum, hvor han og Vibeke havde truffet ham ved fester.

De kom i kontakt med købmanden, der lånte dem sin telefon, så de kunne ringe til vognmand Poul Bank i Vedersø, der kom og hentede dem i sin lastbil. Båden blev læsset op; Munk fik plads i førerhuset, fordi han havde det dårligste helbred; Aastrup og de to præstefruer, Vibeke og Lise, sad på tofterne tilbage til deres udgangspunkt for denne sørejse.

I 1931 blev Lise og Kaj Munks første barn, datteren Yrsa, født. På den tid lå Aastrups datter ikke mere i barnevogn, som de så tilbød Munks at låne, så de i en tid, hvor pengene var små, ikke skulle have den udgift. De tog med glæde og tak imod tilbuddet, men da en lille ny i efteråret 1932 meldte sin ankomst i Husby Præstegård, skulle vognen jo bringes tilbage.

Efter tilbageleveringen opstod 8-årskrigen mellem de to præstefamilier – således kaldet, fordi de ikke sås og ikke kunne være sammen med hinanden i 8 år. Årsagen til fjendskabet bundede i, at Kaj Munk, før han ville aflevere barnevognen, havde ladet den lakere hos en malermester i Ringkøbing. Det var sikkert en velment tak-for-lån-gestus. Men Aastrup blev meget, meget vred og skrev til Kaj Munk, at han nok selv skulle bestemme, om deres barnevogn skulle lakkedes eller ej.

De to nabo- og store digterpræster viste sig nu i 8 år lige så umodne som de

konfirmander, der kom til dem for at lære om, hvad Jesus sagde om skyld og tilgivelse.

De var begge to gode til at bringe ved til bålet. Efter at Aastrup havde læst Munks drama 'De Udvalgte' (1933), hvor begreberne synd og nåde får dramatisk form, og hvor profeten Natan får kong David til at indse sin synd med Batseba, skrev Aastrup til Munk, at sådan var det jo ikke, og han føjede til, at en profet i Israel aldrig ville bebrejde sin konge, at han havde forhold til flere kvinder. Men han nøjedes ikke med det; han sluttede nemlig med, at lade Munk vide, at han nok vidste, at han var dygtig, men dog ikke så dygtig, at han kunne omskrive en profets tale til en KFUK-sekretærs moralske opstød.

Munk var hurtig til at svare: 'Det havde jeg ikke ventet af modellen'.

Husby og Vedersø Sogne var indfildrede i hinanden. Kaj Munk skulle således igennem noget af Husby Sogn for at komme til Vedersø Klit, og K.L. Aastrup skulle igennem noget af Vedersø Sogn for at komme til Husby Sogn på disse kanter. Området i Klitten kaldes 'æ Hummel-mose', og begge præster kendte befolkningen i området.

Engang sendte en dødssyg mand i Hummel-mose bud til Aastrup med bøn om, at han ville komme til hans hjem og føre ham til alters. Nogle dage senere afgik manden ved døden. En søn af den omtalte mand lå senere dødssyg i hjemmet, men han bad Kaj Munk om at forestå altergangen.

Da Munk kom hjem derude fra satte han sig til skrivepulten i sit arbejdsværelse i præstegården og skrev et brev til Aastrup, hvori han lod ham vide, at når sønnen havde fravalgt ham, så skulle år-

sagen nok findes deri, at han ikke havde slået til som præst ved faderens hjemmberettelse. Munk sluttede brevet med at opfordre pastor Aastrup til at søge sin afsked. Slutordene lød: 'Når man ikke kan ramme en hare, skal man holde op med at gå på jagt.'

Uanset hvordan, kunne Munk ikke være bekendt at skrive og navnlig ikke at afsende et sådant brev. Men det fik alligevel Aastrup til at overveje, om han skulle være mere pågående i alvorlige samtaler med folk. Ved siden af hævder han, at forklaringen skulle findes et andet sted – karlen var konfirmeret, før Aastrup kom til Husby, han havde tjent i Vedersø, og han havde været meget aktiv i ungdomsforeningen, hvor Munk var formand.

Aastrup gemte måske brevet, men han svarede ikke på det.

I anledning af reformationsjubilæet i 1936 kunne Aastrup ikke dy sig for at skrive nogle salmer – men altså ikke på opfordring fra biskopperne. Han duplikerede dem og samlede dem i små hæfter, som han ville forære sognebørnene. Men han sendte også et eksemplar til Munk. Han gengældte ved at sende en lille bog, som han havde ladet trykke som julehilsen. Bogen var med dedikation – men kun dedikeret til Vibeke Aastrup. Bogen blev omgående returneret med den besked, at hvis Munk ikke kunne skrive Aastrups navn i dedikationen, så kunne han i det mindste lade være med at demonstrere det. Den hilsen svarede Munk på: 'Hvis De har ønsket at ødelægge min juleaften, kan jeg glæde Dem med, at det er lykkedes'.

I 1940 blev Aastrup provst, og så skulle han have med sognepræsten i Vedersø at gøre. Den tyske besættelse af Dan-

mark havde medvirket til at modne de to store digterpræster, der igen fik det godt i hinandens selskab. Begyndelsen var dog ikke lovende. Aastrup havde sendt et brev til Munk, hvor han oplyste, at han den og den dag kom på kirkebogseftersyn. Munk svarede: 'Kirkebøgerne skal nok være der, men jeg er på jagt.' Aastrup foreslog så Munk at finde en dag, hvor han ikke skulle på jagt – og, ja, det har han vel gjort, og striden ebbede ud!

I december 1943, kort tid før jul, ankom en tysk officer til Hans Jacob Aastrups manufakturforretning i Ulfborg i et for ham meget farligt ærinde. Han bad om en samtale med Aastrup, og da de var i enerum på kontoret, sagde han, at manufakturhandleren skulle lade en advarsel gå videre til sin søn og Kaj Munk, fordi de var i fare. De to digterpræster havde i skrift og tale, dog mest Munk, talt Roma midt imod, hvorfor de i høj grad var kommet i miskredit hos nazisterne.

K.L. Aastrup tog efter advarslen til Vedersø, hvor han og Munk talte om det, og de enedes om at se tiden an.

Min vurdering er, at Aastrup, i hvert fald år efter, da han skriver sin erindringsbog, har det skidt med den afgørelse. Han og Munk havde tidligere talt om, hvilke følger, deres meningstilkendegivelser kunne få for dem. Munk havde da udtrykt, at hans helbred ikke tålte et fængsels- eller koncentrationslejrold.

Sagen er jo den, at den tyske officer må have vidst noget om kommende arresterationer af folk i samme erhverv, siden han meget modigt opsøgte Aastrups far. Folk i alle andre erhverv ville være blevet borte for en tid, officielt taget på en tiltrængt ferie. Men det ville virke besynderligt og give stof til snak, hvis to ikke

blot nabo-, men tillige kendte digterpræster, der var i vælten, gjorde det et par dage før juleaften. Hvis julen ikke havde stået for, havde de måske forladt deres sogne for en tid, hævder Aastrup – derpå angrer han: 'Måske burde jeg have overtalte Munk til alligevel at gøre det, når han nu var bange for ikke at kunne tåle et arrestophold.'⁵

Kaj Munk var tidligere blevet advaret, bl.a. af folk fra Modstandsbevægelsen, der tilbød ham flugtruter. Men alle advarsler sad han overhørig; som vi ved, blev han i præstegården i Vedersø, indtil den nazistiske Peter Gruppe hentede ham den 4. januar 1944. Der er ikke grund til at tro, at Aastrup skulle have haft så gode overtalelsesevner, at han havde kunnet formå Munk til at gå under jorden, hvad Aastrup derimod gjorde.

Da Peter Gruppens folk var kørt med Kaj Munk, ringede Lise Munk omgående til Aastrup. Hun havde stået udenfor og med tårevædede øjne fulgt bilen, da den kørte ad grusvejen mod den gennemgående vej, der forbinder Vedersø med Klitten. Lise ville i kontakt med Aastrup, fordi hun mente, at bilen derfra var kørt i vestlig retning, og hun havde så tænkt, at næste stop blev hos Aastrup, som hun opfordrede til hurtigt at komme væk. Han fulgte rådet og cyklede til Ulfborg, hvor han opsøgte læge Jørgensen, der i kraft af sin stilling havde kørselstil-ladelse, men kun inden for et begræn-

set område. Han ringede så til en ham bekendt kollega i Holstebro, som han fortalte, at han havde en vanskelig fødsel, som han skulle have hjælp til, og de aftalte at mødes i Idum ved den gamle kro. Lægen tog Aastrup med til doktorboligen, hvor han overnattede. Næste morgen tog han toget til Vejle, og derfra rutebilen til Nørup, hvor en god ven, Sigurd Petersen, boede.

I morgenens radioavis hørte de, hvad der var sket med Munk. Aastrup ringede straks til sin kone, der fortalte ham, at hun havde været i Vedersø, hvor fru Munk havde sagt, at hun gerne ville, at Aastrup skulle være der, når de kom med kisten.

For at opfylde ønsket lejede Aastrup en bil i Vejle og ankom til forsamlingshuset i Vedersø kort tid før, Vedersø Menighed for sidste gang modtog deres præst.

Fra rustvognen blev kisten båret ind i kirken, hvor Aastrup fremsagde forsagelsen og trosbekendelsen og bad Fadervor. Han sluttede med at sige til menigheden, der fyldte kirken: 'Lad os synge Udrust dig, Helt, fra Golgata og lad os blive i kirken en stund for i tavshed og stilhed at være hos Kaj Munk, Lise og børnene.'⁶

Aastrup var glad for, at Lise havde ønsket hans tilstedeværelse. Det glædede ham også meget, at hun, der ønskede at give håndtryk til hver enkelt i det store begravelsesfølge, bad ham stå ved sin side.

4. K.L. Aastrup: 'Erindringer'. Gads Forlag. København 1999

5. K.L. Aastrup: 'Erindringer'. Gads Forlag. 1999

6. Bjarne Nielsen Brovst: 'Kaj Munk. Krigen og Mordet'. Centrum. 1995

Kaj Munk Selskabet på Litterært Folkemøde i Skørping 1. og 2. oktober 2022 - Hvad kan vi lære af hinanden?

Af Jette Vibeke Damsgaard Madsen

Mere end 1500 havde købt billetter til festivalen i den lille stationsby Skørping, hvor 14 klassiske forfattere var repræsenteret med bogstande og foredrag, herimellem: Holberg, H.C. Andersen, Herman Bang, Kaj Munk, Thit Jensen og broderen Johannes V. Jensen, Martin Andersen Nexø, Karin Michaëlis m.fl.

Herman Bang Selskabet, der arrangerede festivalen, ønskede med det litterære folkemøde, ”at skabe større opmærksomhed omkring de klassiske danske forfattere og herunder ikke mindst de mange litterære selskabers arbejde og virke.”

Kaj Munk Selskabet deltog med det dramatiserede foredrag ”Snapshoz Kvinder” – om interessante kvindeskikkelser i Kaj Munks tekster. Skuespiller Marie Terese Fog Bartholdy og formand for Kaj Munk Selskabet, forsker og præst Christian Grund stod for idé og udførelse af det velbesøgte foredrag. Flere udtrykte overraskelse over, at Kaj Munk også skrev den slags tekster, underforstået, tekster om kvindelig seksualitet, når de efterfølgende besøgte selskabets bogstand. Her hentydedes særligt til Kaj Munks novelle ”Dette dødsens Legeme” fra 1938. Det dramatiserede foredrag fungerede således som en øjenåbner for Kaj Munks forfatterskab.

På folkemødets anden dag spurgte undertegnede en del af de tilstedeværende repræsentanter for litteraturselskaber og forlag, om de kunne begrunde, hvorfor vi skal holde fast i klassikerne? Har disse gamle værker nogen relevans i dag, og hvordan formilder vi dem og gør dem interessante i vores egen samtid?

Martin Andersen Nexøs Mindestuer

Tidligere lærer Ingrid Kofoed Larsen fra Martin Andersen Nexøs Mindestuer fremhævede vigtigheden af at kende sine rødder, hvis ikke tilværelsen skal blive flad. Kofoed Larsen, som er formand for foreningen, uddybede dette med at henvise til eksistentielle spørgsmål, som: Hvorfor er vi her? Hvad er der bagved? Altså spørgsmål der går i dybden i forhold til menneskets tilværelse. Disse spørgsmål mener hun, klassikerne kan hjælpe med at besvare. Selv er hun betaget af Nexøs sociale indignation. Forfatterskabet viser, at det kan nytte at kæmpe.

Martin Andersen Nexøs Mindestuer forsøgte at nå ud over egne rækker, da de arrangerede deres eget litterære folkemøde i 2022 ”*Noget på hjerte, social indignation - i Martin Andersen Nexøs ånd*”.

Christian Grund Sørensen og Jette Vibeke Damsgaard Madsen ved Kaj Munk-standen på Litterært Folkemøde i Skørping 2022.

Her inviterede de nutidige forfattere bl.a. forfatteren Morten Pape, som Ingrid Kofoed Larsen ser som en moderne pendant til Nexø. Det er nødvendigt, mener Kofoed Larsen, at drage de klassiske forfattere ind i nutiden og bygge bro, hvis de skal overleve. Kofoed Larsen pointerer, at vi har et ansvar for at formidle historien, men de unge forstår ikke altid nødvendigheden af det, så vi skal forsøge at motivere dem.

Ludvig Holbergs forfatterhjem

Museumsinspektør Jeanette Rask Bertelsen, som repræsenterede forfatter og dramatiker Ludvig Holberg, er ansat på museet Tersløsegaard, som var det sidste sted, Holberg boede. Hun har også stillet sig selv spørgsmålet om Holbergs relevans i dag.

Hun husker fra sin gymnasietid, som ikke er så længe siden endda, da hun bestemt er en af de yngste deltagere, at hun ikke så meningen i at læse gammel litteratur. Der var så meget, der fyldte i gymnasiet, og det ene fag afløste det andet. Som gymnasieelev mangler man ro til fordybelse og får ikke altid set sit liv i et større perspektiv. Men, siger hun, med alderen kommer behovet for perspektiv. Det, hun fik i gymnasiet, var frø, der senere har fået lov til at spire. Og vi skal være bedre til at så den slags frø, siger Bertelsen. Hun pointerer, at man lærer meget i sin opvækst og under sin uddannelse, som først senere bliver aktiveret, hvilket vel må opmuntre mangan en dansklærer.

Hun synes i øvrigt, at litteraturen bidrager til en vigtig historieforståelse. Vi tror måske, at vi først for nylig er begyndt at kæmpe for kvinders rettigheder, men det gjorde Ludvig Holberg altså også i

1700-tallet, som jo var oplysningstiden. På den måde aktualiseres Holberg igennem nutidens problematikker.

Vedrørende formidling af Holberg, er museet, som altså også er et forfatterhjem, vigtigt. Og derudover aktualiseres og formidles Holberg igennem teatrene, fordi hans stykker stadig spilles.

H.C. Andersen-Samfundet

Tidligere skoleleder og medlem af Dansk-lærerforeningen Jens Raahauge fra H.C. Andersen-Samfundet i København citerer indledningsvis et par verselinjer af Johs. V. Jensen: "Vil selv du fatte dit væsens rod, skøn på de skatte, de efterlod!". Verset er fra sangen "Hvor smiler fager den danske kyst", som netop er sunget som indledning til dag to på det litterære folkemøde. At være historieløs er det samme som at være rodløs, og det giver plads til konspirationsteorier, mener Raahauge.

I dag jager mange lykken, men mange klassikere lærer os at have middelmådigheden som ideal. Vi skal ikke søge lykke, men det trykke, lærer bl.a. H.C. Andersen os i "Hyrdinden og Skorstensfejeren". I det hele taget giver litteraturen os andre og mere nuancerede rollemønstre, end vi finder i dag bl.a. på sociale medier, som er dikteret af algoritmer. Algoritmerne har fået alt for meget magt, men vi kan gennem god litteratur forsøge at omgås dem.

Siden personnummersystemet blev indført i Danmark 2. april 1968, er mennesker blevet et tal. Det skrev H.C. Andersen om allerede i 1855 i fortællingen "To Jomfruer". Historien handler om to jomfruer, som er redskaber, som brolæggerne bruger til at stampes stenene med.

Men i historien skal disse nu fremover kaldes ”stempler” og ikke ”jomfruer”, hvilket de er meget imod, fordi de derved bliver umenneskeliggjorte.

Således beskæftigede H.C. Andersen sig med etiske problemstillinger, som kan nyfortolkes i vores tid, og dermed aktualiseres de gamle tekster. Det er netop evnen til at kunne det, der kendetegner god litteratur, mener han.

Man skal i øvrigt ikke være blind for, at alle nutidige forfattere har ... *snablen nede i klassikerne*, siger Raahauge videre, bl.a. Josefine Klougart, som eksempelvis har Jørgen Frantz Jacobsen som forbillede, og som netop i 2022 modtog *Jyllands-Postens* skønlitterære litteraturpris for romanen *Alt dette kunne du få*. På den måde har den ældre litteratur også stor betydning for de nye forfattere.

Raahauge rejser i øvrigt spørgsmålet, om de klassikere, vi har, nu også er repræsentative, og om der er brug for at nytænke bl.a. kanon. Han har selv sidet i kanonudvalget, som i 2004 kom med deres forslag til en obligatorisk liste over danske forfatterskaber – en fælles kanon – til brug i såvel folkeskole som i de gymnasiale uddannelser. I den forbindelse nævner han forlaget *gladiators sandalserie*, som er udgivelser af glemte forfatteres værker, herunder de kvindelige forfattere, som i øvrigt er underrepræsenteret på det litterære folkemøde.

Karin Michaëlis Selskabet

En af de glemte kvindelige forfattere, Karin Michaëlis, var dog repræsenteret på folkemødet, og det lykkedes mig at fange professor emerita Karen Klitgaard Povlsen på vej ud ad døren. Som Raa-

haugé mener også hun, at det er vigtigt at få flere forfattere på pensumlisterne, hvis de skal formidles bedst muligt. Karin Michaëlis er nemlig en af de forfattere, som ikke er på pensumlisten, skønt hendes forfatterskab er vidt berømt i hele Europa.

Michaëlis' bøger rammer lige ind i vores tid. De er ”woke”, fordi de ofte beskæftiger sig med kønsspørgsmål. Klitgaard fremhæver romanen *7 søstre sad* (1923), som i 2016 blev genudgivet på Lindhardt og Ringgaard. Romanen omhandler kvindefigurer, der trods éns gener, udvikler sig i vidt forskellige retninger.

Den grønne ø er Michaëlis' ungdomsroman, som er aktuel i nutidens miljødebat. Michaëlis var ven med Albert Einstein, og romanen fra 1933 beskriver det, vi kan sammenligne med en atomkatastrofe, hvor beboerne på den lille ø Thuro vågner op en morgen og er de eneste overlevende på jorden. Selvom romanen var en ungdomsroman, er den skrevet til voksne, og den er højaktuel.

Michaëlis' autentiske skrivestil og moderne måde at fortælle på gør, at hun rammer ind i vores tid, også ved at være ”lidt for meget”, slutter Klitgaard Povlsen af.

Johs. V. Jensen Museet

På Johs. V. Jensen museet gør man meget ud af at formidle både Johannes V. og Thit Jensens forfatterskaber. Museet er et levende kulturhus med bl.a. koncerter, foredrag, skrivekonkurrencer og byvandring. Bestyrelsesformand Hans Støttrup Jensen fremhæver deres nobelprisskrivekonkurrence for skoleelever som et vigtigt formidlingsprojekt.

De har haft andre samarbejder med skoler, bl.a. et projekt, hvor elever i billed-

kunst illustrerede Johs. V. Jensens digt ”på Memphis Station”. Støttrup ser det som museets opgave at bringe mennesker i dialog med teksterne på den ene eller anden måde.

Thit Jensen er særligt aktuell i forbindelse med ”mee-too-debatten”. Hendes historiske roman *Den sidste Valkyrie*, som handler om den historiske figur Thyra Danebod, som gifter sig med Gorm den Gamle, blev genudgivet i 2017.

Det flydende teater opførte i 2021 forestillingen *Valkyriens Kamp* om Thit Jensen med turnépremiere i Farsø. Den nyskrevne forestilling var blevet til i et samarbejde mellem Teatret, Vesthimmerlands Teaterforening og Johs. V. og Thit Jensen museet.

Så hvad kan vi lære?

Det var inspirerende at tale med de mange ildsjæle på litteraturfestivalen.

Kaj Munk Selskabet var kommet i godt selskab, og som repræsentant for Kaj Munk Forskningscentret blev jeg inspireret af at snakke med andre litteraturentusiaster.

Vi kan bestemt lære noget af hinanden, og Herman Bang Selskabets initiativ til at samle og netværke skal have stor ros. Kan vi i højere grad udbygge dette netværk, kan vi måske også styrke vores eget selskab.

'Af et overfladisk gejstligt menneskes papirer' og 'Kærlighed'

Af Jon Høgh

I 1926 havde Kaj Munk været sognepræst i Vedersø sogn og konstitueret sognepræst i Stadil i to år.

Da Munk i 1924 blev indsat i Vedersø sognekald, havde embedet været ledigt i fem år, fra 1919. Indtil '24 var Vedersø menighed blevet betjent af sognepræsten i Stadil, som fraflyttede sit sogn kort tid efter, at Munk kom. Det var derfor nærliggende, at biskoppen i Ribe lod Kaj Munk indtræde som konstitueret sognepræst for Stadil menighed. Det var han indtil 1926.

Han havde sin embedsbolig i Vedersø Præstegård. Men han rådede også over Stadil tomme Præstegård. Her skrev han, netop i 1926, skuespillet 'Kærlighed', som blev refuseret af Dagmar-Teatret. Munk gemte det derefter i sin skrivebordsskuffe indtil 1935, hvor skuespillet fik premiere den 14. september på Det Kgl. Teater, iscenesat af Thorkild Roose, der også spillede missionsmanden Peter Andersen. Som den tuberkuloseangrebne pastor Kargo sås en vel lungefrisk Eyvind Johan-Svendsen, mens Bodil Ipsen gjorde den som en dog ikke typisk vestjysk bondekone, Ingeborg Thomsen.

Men hjemme i Vedersø havde Munk først, også i 1926, skrevet en dagbogsroman, som han gav titlen 'Af et overfladisk gejstligt Menneskes Papirer', der består af 15 dagbogsoptegnelser, nummereret a – o, som han efter færdiggørel-

sen overdrog til sin gode ven og studiekammerat Niels Nøjgaard med påbud om at udgive den efter sin, Kaj Munks, død. Nøjgaard opbevarede dagbogsmanuskriptet uden at udgive det. Da han var blevet en gammel mand, videregav Nøjgaard manuskriptet til sin søn, professor Morten Nøjgaard, og han bad ham om at offentliggøre bogen, når alle i bogen berørte personer, ikke levede mere.

Morten Nøjgaard skønnede, at alle nævnte og omtalte mennesker måtte være døde i 2001, hvor han udgav 'Papirerne' på Munks gamle forlag, Nyt Nordisk Forlag, Arnold Busck.

Den nu omtalte dagbog er grundlaget for skuespillet 'Kærlighed'.

Købmand Niels Skytte i Vedersø var formand for menighedsrådet. Det var ham, der i december 1923 modtog Kaj Munks ansøgning til det ledige sognepræsteembede. Det var ham, der på menighedsrådets vegne foreslog Munk at komme og prøveprædike i Vedersø Kirke nytårsdag 1924. Det var ham, der som sognets officielle repræsentant var med til at ansætte ham. Det siger sig selv, at en menighedsrådsformand via sin status kan få stor betydning for sognets nye præst, der tilmed ofte aflagde besøg i købmandsgården.

Niels Skytte fik altså stor betydning for Kaj Munk.

Men det gjorde også hans kone, Hilde Skytte.

Kaj Munk forelskede sig i Hilde, og det er denne hans forelskelse i hende, som han i 15 meget personlige dagbogsblade fortæller om i 'Af et overfladisk gejstligt Menneskes Papirer'.

Jeg vil fremefter fokusere på skuespillet, men også ind imellem rette blikket mod Dagbogen, 'Foraaret saa sagte kommer', et par prædikener og en artikel i 'Bogen om Kaj Munk'.

Skuespillet er på 6 akter, og i den festlige begyndelse i 1. akt er vi forsamlede om stuebordet i Sanddal Præstegård til chokolade i anledning af pastor Ejnar Kargos fødselsdag. Vi – det er selvfølgelig først og fremmest chokoladegildets hovedperson, fødselaren pastor Kargo; det er sognerådsformand Anton Thomsens kone, Ingeborg, og flere fiskere og husmænd og deres koner. Omkring bordet tales der blandt andet om kystsikring med hofdebyggeri i det udsatte sogn, som Kargo gerne stiller sig i spidsen for ved forhandling med ministeriet at få virkeliggjort.

Kargo er meget afholdt af de fleste i sognet, dvs. blandt grundtvigianerne, for alt det gode, både i det store og i det små, han gør for sognebørnene. Han er her og der og alle vegne, hvor der er brug for ham. Taknemligheden kommer tydeligt til udtryk i den fødselsdagstale, som den ikke store taler, Sylvester, uden manuskript, forsøger at holde:

'Det var det, a ville sige, te vi er ens om her i æ sogn – det tykkes a nok, a tror – vi ved jo nok, te når en præst har været otte år i en embede, kan han flytte til en højere løn, og du mærker vel ikke til daglig meget til, hvor påskønnet du er ved os, for vi – vestjyder har nu engang vort hjerte i æ bryst og i æ pengepung og ellers hvor, men ikke i æ mund ... Men det var så det, a ville sige til dig, te det regner a med, vi er ens om, te vi er taknemmelige for hver en år, du vil holde ud ved os endnu; og for dem otte år, der er gåen, der tykkes a – der ville a – der er der så meget – som

– som te –.'

Nu skal der slutes, tænker Sylvesters kone, Maren, og afslutter for ham: ' – som vi må sige æ præst tak for.'

Sognets missionsfolk kan ikke lide sognepræsten, og 1. akt afsluttes med, at tre af dem, Peter Andersen, Søren Skandborg og Knud Nederland ankommer og ødelægger den gode og festlige stemning. Deres besøg er foranlediget af, at Peter Andersens datter, Rebekka, er løbet hjemmefra, fordi Andersen, imod hendes vilje, dagen før har ladet hende tvangsforlove med den missionske Søren Skandborg. Rebekka vil ikke have Søren Skandborg. Hun vil have Jens, som hun elsker. Nu tror missionsfolkene, at hun opholder sig hos pastor Kargo, som hun, således formuleret af hendes far, 'har for-gudet på syndig vis fra den ulykkens år, da jeg lod hende konfirmere af dig i stedet for af en troende præst.'

Det kommer herefter til nogle meget voldsomme religiøse meningsudvekslinger mellem præsten og Peter Andersen, hvor Andersen tillægger pastor Kargo skyld for den mistriksel, der efter hans opfattelse er opstået navnlig i sognets religiøse liv i de otte år, Kargo har været præst der.

Missionsføreren går så vidt, at han forlanger, at Kargo skal flytte. Peter Andersen siger: 'Jeg er kommen for at sige dig op i aften. Du må flytte, du har ingen ret til at være her.'

Det får naturligvis præstens venner til at rejse sig, navnlig Sylvester, der har ordet i sin magt, når han er vred, når han bl.a. siger: 'Vi folk fra Sanddal, vi vil sgu ikke sidde her og tie til, at du skamskænder vor præst. Den mand skylder alle vi her i æ sogn så stor tak, som det knap kan siges. ... Og så taler han Guds Ord så ren og pur, og så en kan forstå det, og det går

lige til æ hjerte. A har mange gange, når a gik fra kirke, været så lykkelig, så a gik og sang.’

Det samme ville de andre af præstens venner, uanset hvordan, kunne have sagt, hvis de havde haft modet. Sylvester taler på vegne af sognets store flertal. En bonde eller en fisker, der hedder Ib, mander sig op og siger: ’Han må ud af æ dør.’ En anden, Andreas, opfordrer Andersen til at gå nu. Så – pastor Kargo har mange støtter.

Bonde på gården Hylddal og sognerådsformand Anton Thomsen har ikke delta-get i fødselsdagschokoladegildet, og heller ikke i det beskrevne intermezzo. Men han kommer nu sammen med Rebekka, som Peter Andersen vil have udleveret, hvad Kargo forhindrer ved at sende hende ind med tjenestepigen frk. Madsen. Anton fortæller, at han havde fundet Rebekka siddende i vejsiden lidt syd for præstegården.

Så er der almindeligt opbrud. Ingeborg og Anton følges ad ud; ude opdager Ingeborg, at hun har glemt sin taske, som hun går ind for at hente. Her er hun så alene med Kargo. De holder i hånd, hun lægger sig ind til ham, og han kysser hende. Anton råber udefra, om hun ikke snart kommer, og så smutter hun fra ham.

Ligesom Kaj Munk forelskede sig i Hilde Skytte, således har sognepræst Ejnar Kargo forelsket sig i sognerådsformand Anton Thomsens kone, Ingeborg. Deres forelskelse er gensidig.

Sådan er det ikke i dagbogsromanen, for Hilde Skytte ved ikke, og hun får aldrig at vide, at sognepræst Kaj Munk tilbøder hende. Munk lod det være ved sin kær-

lighed til købmandens kone, han røbede den aldrig nogensinde for hende, han bar den i sig selv – og så, ja, så også i dagbogen, hvor han skildrer den i detaljer.

Væsentligst i 2. akt, der foregår dagen efter, er ikke som sådan Anton og Ingeborgs besøg hos Kargo, hvor Anton spørger ind til, om Peter Andersen har været her igen – underforstået for at hente Rebekka. Det har han ikke. Det får dem til at tale om Rebekka og Jens, og Ingeborg siger dette vigtige: ’Men når Rebekka og Jens holder af hinanden, Anton, så er det da også fortvivlet ...’.

Den replik er meget vigtig, fordi Ingeborg med den indirekte fortæller den overfladiske Anton, hvad han ikke er klar over, at hun er at ligestille med Rebekka. Havde hun turdet sige den direkte til sin mand, ville den have lydt sådan: ’Men når a og æ præst holder af hinanden, Anton, så er det da også fortvivlet ...’. Underforstået, at hun er lige så meget forkert gift med Anton Thomsen, som Rebekka er forkert forlovet med Søren Skandborg.

Samværet afbrydes, Anton og Ingeborg forlader stuen, da Peter Andersen er på trapperne. Han kommer for at slutte fred med præsten, hvis han får sin datter, hvad han ikke gør. Andersen vil være missionær, hører vi, fordi Herren har givet ham gaver. Kargo modgår ham, da han siger, at nok har han gaver, men han mangler *gaven*, der hedder Filadelfia, menneskekærlighed.

Andersen kundgør nu, at han vil rejse til provsten i morgen, og til ham kan han fortælle, at præsten havde besøg, da han kom – besøg af Ingeborg, dog ifølge med sin mand. Men at Ingeborg var præstens

gæst, vil han nævne for provsten, og det fortæller os jo, at han er klar over, at der er noget mellem Ingeborg og Kargo.

Det er netop, hvad provst Haderslev konfronterer Kargo med, da han kommer på visitats – senere ankommer også biskop Gævvø: 'De sigtes for, at der består, at imellem Dem og sognerådsformand Anton Thomsens hustru, Ingeborg Thomsen består der et utilbørligt forhold ...'.

Det vil Kargo ikke vedgå.

Biskoppen, der ikke er en hader, men en gæv mand, griber sagen helt anderledes an, når han spørger, om Kargo kan forklare, hvordan et sådant rygte kunne opstå.

Det kan Kargo godt: 'Jeg tænker mig, nogen har lagt mærke til, at vi elsker hinanden', siger han. Videre lader Kargo vide, at hans forhold til Ingeborg har stået på i fire år – og det bag Antons ryg. Tilmed er Anton hans bedste ven, siger han.

Så kommer dette vigtige spørgsmål fra provst Haderslev: 'Hvordan vil De stå til regnskab for den levende Guds åsyn på Dommedag?'

I Kargos svar ligger ikke en direkte afvisning af, men en tvivl på Guds eksistens: 'Hvis Gud er til, er der intet, jeg bedre kan, provst Haderslev, end at stå til regnskab.' Der er så meget, som byder imod – 'Hvorfor viser Gud sig aldrig? Hvorfor hader vi hinanden, hvorfor giftes folk, der ikke passer sammen? Verdenskrigen, Titanic.' Kargo afslutter sin lange replik med disse ord, hvor tvivl bliver til manglende tro: '... nej, nej, nej, jeg kan hverken tro på en almægtig kærlighed eller et gensyn efter døden. Nej, jeg kan ikke.'

Det synes missionsmanden Peter Ander-

sen jo allerede at have gennemskuet i sin fortrydelse over, at han lod Rebekka konfirmere af Kargo og ikke af en troende præst. Men helt så enkelt er det ikke, for Andersen opfatter kristen tro og dermed udlægning af evangeliet *alene* som sort dommedags- og fordømmelsesprofeti, som han selv går rundt og praktiserer i Sanddal Sogn, og ikke som lys og glad kristenforkyndelse, der efter Grundtvig drejer sig om at være menneske først og kristen så, 'kun det er livets løsen'.

Det er Grundtvig, Kargo bygger sin gerning på – nemlig, at det først og fremmest drejer sig om at leve menneskelivet på godt og ondt og være til stede for dem, der har brug for ham. At give *det* ord af at være kristen, kommer i anden række, navnlig fordi den holdning til sin næste i bund og grund altid har været kristelig og almenmenneskelig. Det er *den* tro, han tror på, fordi han snart efter sin ankomst til Sanddal opdagede en gammel og dybt rodfæstet respekt for Kristi Ord, som har lært ham, at i troens verden finder man selve livets mening, selve livets kilde. Sådant tror den Sanddal-menighed, der sidder under hans prædikestol, bønderne, fiskerne, landarbejderne og deres hustruer, og det har de givet videre til deres børn, som har taget det med hjemmefra, da de rejste ud. At han har forstået det igennem, hvad Sylvester har sagt ham, hvad Anton Thomsen og Ib og Andreas har sagt ham, bringer ham, den ikke-troende, disse ord på læben: 'Dejligt at leve i kristendommen, er den end bedrag! Saligt, om den engang vil vise sig som sandhed!'

Trods ikke troende er pastor Kargo Guds forsvarer, Guds defensor; det er den opgave, han har taget på sig. Den synes ham umulig, men derfor også så meget desto

stoltere. Biskop Gævø slår fast, at opgaven er overmenneskelig, hvad den jo vitterligt også er, men Kargo havde i de sidste fire år troet på, at han kunne gennemføre den. 'Jeg havde jo hende', begrundet han det med. Men missionsfolkene ved Peter Andersen har nu stukket en kæp i hjulet for foretagendet. Under visitatsen opfordrer biskop Gævø Ejnar Kargo til at holde ferie i et halvt års tid.

Det er ham sikkert også hårdt tiltrængt, for det første fordi han ikke har holdt ferie længe og for det andet, fordi han er meget syg af tuberkulose.

Vi har nu afsluttet 3. akt, og her forlader vi for en tid skuespillet, hvor vi har lært især pastor Kargo at kende og hans forhold til Ingeborg. For en stund vil vi se på, om Kaj Munks pastor Ejnar Kargo i virkeligheden er et selvportræt.

I 'Foraaret saa sagte kommer' fortæller digteren, at han i gymnasietiden havde nået den alder, da barnetroen skulle i støbeskeen for at blive den voksnes tro. Barnetroen bundede især i plejemorens, Marie Munks, stærke indremissionske gudsforhold, hvor hun havde lært ham, at Gud er god, ligesom hun havde fastholdt ham i den aftenbøn, som hans rigtige mor, Ane Mathilde Petersen havde lært ham efter faderens tidlige og pludselige død: 'Godnat, far, godnat, Gud og Jesus og alle hellige små engle'.

Den aftenbøn forlangte Marie udvidet, så den efter Ane Mathildes død også kom til at omfatte hende: 'Godnat, far, godnat mor, godnat, kære Gud og Jesus og alle hellige små engle'.

På væggen over dem hang et billede af Indre Missions høvding, Vilhelm Beck

med et vers påhæftet:

'Brødre og søstre, vi skilles nu ad
far med Jesus fornøjet glad
hver sine lovlige veje'.

Marie holdt ham i søndagsskole, og han var glad for det, og han tænkte kun, at den indremissionske farve, der prægede hans barndomshjem, altid havde været hans yndlingsfarve; den var fornøjet og glad. Men nu var han gået fra at være skole- og søndagsskolebarn til at være gymnasieelev, teenager. Aldersforskellen på en skoledreng og en gymnasiast i samme person lader sig mærke. Munk kom i tvivl om rigtigheden af det, som søndagsskolelærerne og hans mor havde lært ham.

Ligesom Kargo overfor velærværdighederne under visitatsen peger på krigen som en hæmsko for troen, sådan gør Kaj Munk det samme: 'Nu begyndte jeg også at tænke på krigen. Den tydede jo på alt andet end en kærlig og tilmed almægtig Gud. ... At millioner gik til stegning i Helvede forekom mig direkte blasfemisk, ja, altså, hvis overhovedet Gud var til'.

Kaj Munk tager afstand fra barnetroen, han er blevet tvivler ... hvis overhovedet Gud er til, siger han (næsten på samme måde udtaler Kargo sig). Ejnar Kargo er fornægter ... han tror ikke, at Gud er til, fordi der er så meget, som taler imod Der er også meget, der byder imod for Munk til at fastholde barnetroen, der er i støbeskeen. Men han bliver dog tilsyneladende ikke gudsfornægter, og det sætter ham i stand til i 3.g i 1917 at skrive sit egentligt første drama, 'Pilatus'.

I frikvarterer og ved private sammen-

komster diskuterede gymnasieeleverne ofte religiøse syns- og standpunkter. Kaj Munk var meget fremtrædende mellem dem alle sammen. Kammeraterne så op til ham og lyttede gerne til ham, når han indledte eller afsluttede en studentikos diskussion, under hvilken han som regel også gerne fortalte, hvordan han selv, tvivlende på Guds eksistens, så på det. En af de gymnasiekammerater, som han holdt allermost af at diskutere sådanne spørgsmål med, hed Ragnhild Bjarke.

Kort tid efter digterens død udkom 'Bogen om Kaj Munk', skrevet af hans venner. Ragnhild Bjarke er en af bidragerne med artiklen 'Jacobskampen'.

Hun fortæller bl.a., at hun i 1927 – tre år efter at han var blevet sognepræst i Vedersø – havde skrevet et brev til Kaj Munk, hvor hun stiller ham dette spørgsmål; 'Hvordan bærer du dig dog ad med at være præst, du, der selv havde så svært ved at tro?'

I Munks svarbrev, dateret 26. april '27, skriver han som indledning: 'Hvordan kan man være præst? Det er også svært. Det er en kamp med tvivl. Så meget er troen værd. Den er den kamp værd. Den livskamp. For der er jo intet menneske, der ved, om det ikke er løgn alt sammen. Ikke blot treenighed og jomfrufødsel og mirakler og alt det. Men også opstandelsen og synden og bønnens objektive værd og kærlighedens princip. De sidste ting er de værste: tvivlen om synd og død og godhed.'

Kargo var fornægter, Munk var tvivler. Både fornægteren og tvivleren passer deres kald ved at prædike i kirken og fremdeles ved at være der, hvor der er behov for dem. Det er ved 'at styrke de syge, de lidende, de gamle med sakra-

mentet og evangeliet om den algode far i det høje, der holder kraftens og livets frugt i sin hånd. Sådan tjener jeg Jesus og – mit land', skriver Munk bl.a. til Ragnhild Bjarke. Han afslutter sit brev til gymnasieveninden med den tilføjelse, at 'måske er det hele ligegyldigt, om de gamle og syge får den smule trøst eller ej. Måske. Men tager jeg fejl, bedrager jeg mig selv ved at være "troende", nu, så er det et godt bedrag'. Med andre ord: skulle det være løgn alt sammen, så er det i det mindste en god løgn.

I studietiden i de 5 år, der gik fra 1919 til '24, prædikede Kaj Munk gentagne gange i sin lollandske barndoms-sogns kirke, Landet Kirke. I en prædiken, som ikke tidsmæssigt helt sikkert kan stadfæstes, men helt klart efter 1. Verdenskrigs afslutning, prædiker han over temaet 'Det onde liv og den gode Gud'.

Han har sanserne rettet mod 2 ting: Folk, der krymper sig ulideligt efter 1. Verdenskrigs ødelæggelser og grusomheder og ydmygelser af og drab på mennesker, hvor han selv på en rejse til Berlin havde set mennesker ligge lemlæstede, dræbte og sønderlemmede med splintrede ben på fortove og gader. Men alligevel står han nu i Landet Kirke og skal sige, at Gud er god, og at han evner alt, hvad han vil. Men hvordan skal han sige det, så menigheden tror det, og så han selv tror det, spørger han.

Men er det til at tro? spørger han og fortsætter: 'Ak, stundom kan jeg det ikke. Hvorfor da blive præst?' ... Han giver svar på sit eget spørgsmål: 'Det er fordi, det er den skønneste gerning for den, der tror at have evner dertil, selvom disse evner er få. Bruge sit liv til at trøste

og hjælpe.’

Jeg kan ikke se andet, end at der er et tydeligt slægtskab mellem Kaj Munk og Ejnar Kargo, fordi de som præster begge har deres vanskeligheder med at tro. Kargo ejer som tidligere nævnt slet ikke troen, Kaj Munk har anfægtelser. Men vi har også lagt mærke til, at de begge alligevel er dybt rodfæstede i overbevisningen om troens værdi, fordi den giver dem evnen til hjælp og trøst. Kargo altid, når det gælder andre; Munk stundom, når det gælder ham selv, og i 1927 stiller han sig i et brev ved Kargos side, da han skriver: ’Jeg får køre videre, som jeg nu har gjort det i tre år: som den præst, der erstatter tro med dygtighed.’

Se! Det er noget af en udmelding.

Vi forlod for en tid skuespillet ’Kærlighed’ ved udgangen af 3. akt. Nu tager vi skuespillet op igen i 4. akt, der foregår en måned efter at provst og biskop havde været på visitats.

Sylvester er på besøg i Sanddal Præstegård, netop for at hente trøst hos Kargo, fordi hans søn, Vilhelm, der er rejst til København, er blevet syg af meningitis, som alle vist ved er en dødbringende sygdom. Skønt Kargo ikke er læge, ved han lidt om sygdommen; det gør Sylvester også, når han spørger præsten, om det ikke er ’noget djævelskab på æ hjerne?’

’Nej, det er ikke på selve hjernen, Sylvester, det er ikke ved selve storhjernen. Det er mere ved siderne.’ Han føjer til, at han ikke rigtig kan forklare det, men han tror, at Vilhelm nok skal klare den, Havde det derimod været hjernebetændelse, så havde det været den visse sinds sygdom eller hurtig død!

Der er andet, som også plager Sylvester – han har nemlig længe grublet over, om

han ikke var for hård ved Peter Andersen, da han på det nærmeste medvirkede til at jage ham ud af præstegården på Kargos fødselsdag. Han fortæller, at han havde været på vej ud til Andersen, men opgav det. Kargo opfordrer Sylvester at søge Andersen, hvis han tror, at han kan hjælpe ham. Det svarer Sylvester ikke på, i stedet for tager han imod Kargos tilbud om at bede en bøn for Vilhelm: ’Åh, ja tak, præst. Det var det, a kom for’.

Bønnen får Sylvester til at falde til ro. Han takker med disse ord: ’Præst, præst, du beder, som om Vorherre selv sad i æ sofa.’

Kargo har aldrig troet, men han har altid været dygtig. Det er han også i sit svar på Sylvesters tak: ’Det gør han også, Sylvester. Og han har hørt vor bøn. I morgen får du brev om, at Vilhelm er i bedring.’ Opløftet går Sylvester hjem.

Så kommer Ingeborg på besøg. Hun er alene. Det lægger hun heller ikke skjul på: ’A kommer hel alene’, siger hun til Kargo. Det er han glad for, ja, mere end glad for! ’Gør du, pigebarn! Velkommen da! Tusinde gange velkommen! Og tusinde til!’ Kargo vil ikke, at der skal gives melding i køkkenet – de skal være alene to! Han spørger hende, hvor Anton er, og hun forklarer, at han er i Vadum efter en kvie. Så har de jo god tid til at være alene sammen.

Ingeborg er pastor Kargos elskerinde, og det har hun det godt med. Hun er kort og godt sin mand, gårdejer på Hylddal og sognerådsformand Anton Thomsen utro, og hun medvirker til at holde hendes og Kargos forhold skjult for Anton. Det kan hun fint leve med. Men hun kan ikke fordrage, at Anton taler halvgrimme mandejargonord, når han er sammen med andre

Det Kgl. Teaters premiereopførelse den 14. september 1935 af 'Kærlighed' viser Ingeborg (Bodil Ipsen) på besøg hos pastor Ejnar Kargo (Eyvind Johan-Svendsen). Kaj Munk paa Teatret. En Teaterbilledbog af Harald Mogensen. Nyt Nordisk Forlag. Arnold Busck. 1953

mænd på Klitten. Det siger hun sådan: 'Anton og a besøgte i fredags Simon Tarve på æ Klit. Da vi så havde spist til aftens, begyndte Simon og Anton – åh, du ved, a kan ikke fordrage alle disse halvgrimme ord og historier. Sådan tale er der aldrig ført i min barndomshjem ... så listede a lige så stille ud og løb op på en klit og stod og så på æ hav og på min stjerne. Der var stille, så højtidsfuld, så alvorsfuld. Åh, Ejnar, da kunne en ret bede til

Gud.'

Hun kommer ikke ind på historiernes indhold eller de halvgrimme ord, som de bliver fortalt med. Hun anklager kun sin mand, og som sådan handler hun også bag Antons ryg, når hun fremsætter sin anklage ikke direkte til Anton, men til præsten for så at fremstå som et fromt, bedende menneske.

Men der er noget galt, og det er først og sidst, at hun holder så inderligt meget af

Kargo, som hun lader ham vide, men der er også det med 'æ mand på Hylddal', som hun venter barn med og at 'æ mand på Hylddal' tror, at han venter sig en datter, betror hun pastor Kargo, der bliver fuldstændigt ude af den, ikke af glæde, men i fortvivelse over, at det er Anton, der har gjort hende med barn, og han kan ikke udtrykke sig ordentligt, når han afbrydende sig selv siger: 'En datt ...? Skal ...? Nå, det ... det var jo ... glædeligt for jer.'

Det samme er Ingeborg fortvivlet over, når hun siger: 'Ejnar, Ejnar! Hvorfor er æ liv så forfærdelig? Hvorfor er æ liv så forfærdelig?' Livet synes hende forfærdeligt, siger hun to gange. Det er det i denne stund, fordi hun skal have barn med den forkerte mand, der er ham, hun er gift med, men som hun ikke elsker, og ikke med ham, som hun er forelsket i.

Temaet er behandlet af Tove Ditlevsen i digtet 'De evige tre' i digtsamlingen 'Lille Verden', 1942.

Der er to mænd i verden, der
bestandig krydser min vej;
den ene er den, jeg elsker,
den anden elsker mig.

Den ene bruser i blodets sang,
hvor elskov er ren og fri,
den anden er ét med den triste dag,
drømmene drukner i.

Ligesom Ingeborg står kvinden i digtet imellem to mænd – lad os bare kalde dem Ejnar Kargo og Anton Thomsen.

Som Ingeborg elsker hun Kargo, fordi han er spændende og intens i sin liden-skab, og som Ingeborg opfatter hun blot Anton som en fast klippe, der er base for tryghed og stabilitet, det dagligt tilbage-

vendende, gentagelsen, det kendte og ensformige, som ikke levner plads til at drømme stort.

Niels Skyttes hustru, som Munk er forelsket i, Hilde Skytte, har det, hvad uar-tige historier angår, på samme måde som Ingeborg. Det fortæller også hun til præsten, men hun har også direkte før foreholdt ham sin misbilligelse: 'Åh, a kan huske, kort efter, at Niels og a var blevet forlovede, så var a med ham nede og se til hans søster, der er gift i Aulum. Og der fortalte han historier og sagde ting, a aldrig havde hørt i mit hjem. A fik ham med ned mellem stikkelsbærbuskene og sagde, at sådan noget ville a aldrig vide af. Så lo han og fortalte det straks til de andre, og de lo, og det må a høre for, når vi nu kommer derned.'

Også Hilde vælger at gå til havet. 'Og ved De, hvad a gjorde der, pastor Munk? Åh, a tøv, der var så stille. En ku' ret bede til Gud.' Så tager Munk hendes hånd, og hun vedgår, ligesom Ingeborg over for Kargo: 'Åh, pastor Munk, a ved det godt, a skulle være lykkelig, men a er det bare ikke, a er det bare ikke.'

Årsagen til, at hun er ulykkelig, skal rimeligvis findes deri, at Niels har fortalt de andre om hendes afsky for de løslupne historier – og slet ikke mindst at de andre på Niels' foranledning lo ad hende og stadig gør det, når de er forsamlede. Det er med tiden blevet ubærligt for hende. At blive leet ad eller grinet ad kan intet menneske klare i længden.

Digteren Morten Nielsen har knivskarpt sat ord derpå i krigsdigtet 'Skæbne', hvor skoleklassens tykke dreng hver dag må stå for skud for de andres grin:

'For had og hån og trusler,
det ka' et menneske ta',
men ikke det, nej aldrig,
det at grines a'.

Man skulle på den her baggrund tro, at ægteskabet mellem købmandskonen og købmanden i Vedersø sommetider har knirket – men altså kun, hvis man kan have fuld tillid til en digters dagbog.

Brev f er ren fiktion, ligesom skuespillet. Munk tænker sig indgået i et lovformeligt ægteskab med Hilda, og ikke Hilde. Hilda siger på et tidspunkt: 'Kaj – jeg har ellers – noget at sige dig i dag'. 'Nå da? Hvad?' spørger han. 'Åh, det er noget – noget – vist om en lille pige.'

Kargo blev nervøsglad, da Ingeborg fortalte ham, at hun var med barn. Munk bliver ovenud lykkelig, da hans fiktionshustru fortæller ham det samme.

Vi vender atter tilbage til 'Kærlighed', efter at Ingeborg er gået hjem til Hylddal. Vi bliver vidende om, at otte fiskere har lidt skibbrud i stormen, og at kun tre er bjærget. Så ved Kargo, at der bliver nok at tage sig til for ham, derfor underretter han biskoppen om, at han giver afkald på den ferie, som han var stillet i udsigt.

Måneder senere er et uvejr atter brudt ud. Sandet pisker mod ruderne i Andreas' hus, hvor han sidder og spiller kort sammen med sine naboer, Sofus og Simon Tarve. Det foregår i femte akt. Et stykke inde i akten ankommer sognets missionær, Peter Andersen. Han har sine trofaste følgesvende med, der er blevet udvidet til også at omfatte Sylvester, der ellers altid havde været Kargos tro væb-

ner. Sidst, vi var sammen med Sylvester, var i præstegården, hvor han søgte trøst og opmuntring hos Kargo, fordi hans søn var blevet angrebet af meningitis. Under besøget havde han også givet udtryk for, at han måske havde været for hård ved Peter Andersen, efter at Andersen og Co. havde forstyrret den glade stemning ved Kargos fødselsdagsfest. Den udmelding fik Kargo til at foreslå Sylvester at finde hjælp hos Andersen, hvis han helst ville det. Og det ville han så åbenbart!

Missionsfolkene har længe, som nu, gået fra hus til hus med deres liste, som de ønsker underskrevet af menigheden, så at de kan komme af med pastor Kargo. At de har vind i sejlene, kan vi ikke være i tvivl om, eftersom Sofus' kone kan meddele, at da gamle Hanne døde, valgte de præsten i Vadum, og ikke Kargo, til at tage hende til alters. Kargo var ellers kommet, men da konen på gården så ham, stillede hun sig i døren og nægtede ham adgang, kan Sofus' kone også fortælle.

Men i uvejret nu, både det underskrifts-agitatoriske uvejr som Andersen og hans tilhængere har forvoldt i hele sognet og nu, bag Andreas' mure og vinduer, også det naturskabte uvejr med sandknug mod vinduerne, tørner pastor Kargo, syg og tuberkulosehostende, ind ad døren og meddeler, at der er fare for, at dæmningen ikke kan holde, det er han overbevist om, fordi han allerede har været derude, hvor Lars og Thorvald holder vagt, og de tør ikke forlade stedet, siger han.

De havde bedt præsten om at hente hjælp hos folk, der kunne medbringe nogle sandsække. Og her står han så i Andreas' stue med den bøn, og han opfordrer mændene til at følge sig.

Missionæren sætter sig imod, fordi han har den tro, at 'den, der sender stormen

og styrer søerne, er vel mægtig til at bevare os.' Men Kargo mener noget andet, når han anråber dem alle om at komme af sted og hjælpe for ikke at svigte de to derude. 'Tøver I? Er I alle fra sans og samling?' råber han. 'Vil I svigte jeres to naboer derude? Jeg stævner jer til regnskab for Guds trone for de to liv', fortsætter han.

Men vi ved jo, at Peter Andersen, og måske også hans indremissionske flok, kender Kargos og Ingeborgs eskapader. Men de er ellers ukendte for sognets indvånere – og ingen folkesnak er nået til Hylddal! Andersens viden gør ham stærk i den kamp, han fører mod Kargo, der er dobbeltsvag, fordi det er sandhed, at han og Ingeborg har ført Anton bag lyset i mange år, og også fordi han er blodhostende syg af uhelbredelig tuberkulose. Den filadelfiamanglende missionær forstår at udnytte sin egen styrke og præstens svaghed, da han siger, at Kargo ikke kan stævne nogen, fordi han selv er stævnet eller anklaget. Og han slår til, da Anton, der forgæves har søgt præsten i præstegården og ved havet, kommer for at få Kargo til at døbe 'en bitte pige ved mig'. Henvendt til Anton siger missionæren: 'Hvis er så barnet? Er det ikke på tide, du får at vide, at din præst og din kone har ført dig bag lyset i de sidste fem år?'

Kargo indrømmer over for Anton, at missionæren har ret, og de må af sted, Anton nu i en elendig forfatning, for at døbe hans og Ingeborgs lille pige, der skal hedde Birgitte efter Antons mor.

I den afsluttende 6. akt, der foregår atter en måned senere, ligger pastor Kargo for døden. Vi erindrer fra visitatsmødet med provst og biskop, at Kargo postulerer

dette: 'Hvis Gud er til osv.' På sit dødsleje gentager han ordene efter at have anråbt Gud: 'Kære Gud, kære Gud, hvis du nu var til...' Hvad så, hvis nu Gud var til? Jo, 'så sendte du Anton og Inge til mig, i hvert fald Anton. Det er så svært at dø uden.'

Igen bliver han fornægteren, der i sin sidste levetime anråber ham, som han ikke tror på, med ordene: 'Kære, Gud' og med efterfølgende tillæg: '... hvorfor er du ikke til?'

Men så kommer Ingeborg og Anton, de to, og især Anton, som han har bedt om ville komme. Ingeborg følger ikke sin mand ind i sygeværrelset; fordi Anton vil tale med præsten alene. Det ønske kan Kargo kun bifalde. Anton tilbyder Kargo, at han vil lade sig skille fra Ingeborg, og så kunne hun og præsten indgå ægteskab. Men det vil Kargo slet ikke høre tale om, fordi det ikke løser problemet.

Anton kalder på Ingeborg, at hun kan være alene med præsten, og selv forlader han den døende. I Dagbogen – hvor forholdene rigtignok er helt anderledes – fortæller Munk, at Niels '... skænker Hilde og ham al den adgang til at være uhindret, dvs. ene sammen, han evner. Fører hende hen til mig og går så og passer sin fiskning.' Ligesom der er meget Hilde i Ingeborg, således er der også gemt en Niels Skytte i Anton Thomsen.

Kargo lovpriser Anton, fordi han kan unde ham at afslutte sit liv sammen med Ingeborg, og han foreslår, at de skal gå en tur over engene – 'så pludrer du som sædvanlig. Prøv!' Hun prøver; hun tegner et storslået lyrisk billede for Kargo, givetvis af ture de har gået sammen: 'Hør, hvor ægdedder slår i æ vand, se dog de levende

ringe, og æ vibe danser i æ luft, og æ sø er blank, der leger alle de små dyr og alle de små planter ... og æ sol skinner og gør det alt sammen så dejlig. Men nu faldt den ned i æ havbjerger, se bare, der går ild i æ klitter, så æ gnister flyver hen over æ hele himmel og sætter sig fast. Nu er æ sol henne, men den er her endnu, for alle æ stjerner stammer fra den, og de spejler sig i æ sø, så En snar ikke ved, hvor æ himmel er skønnest, i æ sø eller oppe ved sig selv.'

Dramatikeren Kaj Munk har lagt Ingeborg denne smukke, smukke naturbeskrivelse i munden, sandsynligvis, det er sagt før, erindrende gåture i det vestjyske landskab sammen med Hilde. Vi slår ned et par steder i Dagbogen:

'Det var jo en dansk sommermåneskinsnat, og noget mere mystisk tror jeg ikke, der findes på Jorden ... Hav ungdom i dit hjerte og en dejlig kvinde ved din side ... Gå ud i den danske sommernat sammen med hende, og du er midt i eventyret, i det uudsigelige, i det uvirkelige og vældige.'

Og et andet sted: 'Vi var ved havet ... Den gyldne sol og den blå himmel, det grå hav og det hvide sand, den grønne klit og den mørke lyng – åh ja, det skal nok have været der alt sammen, for jeg ved det jo fra andre gange, men fra den dag husker jeg kun én farve – rødt og dets nuancer i et bluseliv, der er blegrodt – kinder, der er æbleblomstrøde, og læber, der er valmuerøde – Vorherre tilgive mig, at han kun har givet mig hukommelse for visse ting.'

Efter Ingeborgs smukke tale tænker Kargo tilbage på den måneskinstime på klit-

ten, hvor han allerførste gang tog hendes hånd, og hun rakte ham den anden. 'Da oplevede vi Gud', siger han. Det vil sige, at Gud er kærlighed. Når de er opståede, vil de hånd i hånd gå frem for Vorherre, der vil tilgive dem for deres lille fadæse hernede, og så vil han vie dem dagen efter. Det er blevet Kargos tro, og derfor vier han dem selv i Himlens Domkirke.

Kargo: Saa tilspørger jeg dig, Inge Ingvorsen: vil du have Ejnar Kargo, som hos dig står, til din ægtemand?

Ingeborg: Ja,

Kargo: Vil du elske og ære ham og leve sammen med ham i al den Lykke, jeg Gud Almægtige vil tilskikke jer, som en Ægtehustru bør leve med sin Ægtemand her, hvor intet skiller Jer ad?

Ingeborg: Ja.

Kargo: Saa giver hinanden Haand derpaa.

Omtåget af feber ser han Jesus Kristus på krucifikset. Kristus smiler, og det gør han, fordi den måske ikke-troende præst på trods af forholdet til sognerådsformandens kone er i besiddelse af ægte næstekærlighed og selvopofrelse. Kargo hører Jesus Kristus tale til sig fra væggen. Og netop grundet hans indgroede filedelfiske egenskaber siger Kristus: 'Om du tror på mig eller ikke, lad fare, jeg tror på dig.'

Gåden er nu løst for pastor Ejnar Kargo. Han ved med ét, at han er frelst, kærligheden og hans filedelfiske gaver og virke har frelst ham. Men døden tikker og kommer tættere og tættere på, og da Ingeborg bryder sammen i gråd, siger den troende præst i dramaets sidste replik: 'I morgen skal vi jo ses igen. For første gang rigtig ses.'

Forskningsartikel

Dette Dødsens Legeme - en novelle om kvindelig seksualitet

Af Jette Vibeke Damsgaard Madsen

Kaj Munks novelle fra 1938 "Dette Dødsens Legeme" er interessant læsning, fordi den beskæftiger sig med et for datiden så kontroversielt emne som kvindelig seksualitet.

Kaj Munk bevæger sig i et spændingsfelt mellem et traditionelt romantisk kvindesyn og et mere nytænkende naturalistisk, som ligger i kølvandet af det sene attenhundredtals litterære moderne gennembrud, hvor problemer som kønsroller og kirke blev sat til debat af forfattere som J.P. Jacobsen, Henrik Ibsen og Amalie Skram.

I "Dette Dødsens legeme" følger vi den respektable fru Tea Aurelius, der efter sin mands tidlige død sidder som enke på herregården Aurelienlund. Sidst i trediveerne er hun kun, med fire børn i alderen 4-16 år.

Vi møder hende nynnende på en salme, netop som hun en sen aften kommer fra menighedsrådsmøde, og salmetekstens anden verselinje viser sig at være en ledetråd igennem novellen. "Aanden er bedre end Kød og Blod"⁷, for er det nu også sådan? Er Ånden altid at foretrække frem for kød og blod? Igennem novellen kommer fru Tea i hvert fald i voldsom vildrede.

Ånd er bedre end kød?

Det, der bringer den i begyndelsen rolige kvinde ud af fatning, er først et ungt

kærestepar, der mødes i pigens værelse i skjul af mørket, og dernæst den snorkende forvalter, hvis værelse ligger op til fruens eget soveværelse. Hertil kommer sommernattens mylder af elskovsjublende, kærlighedssvimle og forårskåde fugle og frøer. Det er mere end den agtværdige frue kan overhøre og være uberørt af. Hun kommer til at længes efter en mand. Ikke sin afdøde mand, ikke en beskytter og ven, ikke en agtværdig herre i jakkesæt, nej, en elsker. Hendes krop er det, der længes efter berøring, hendes skød nærmere bestemt. Ånd er ikke længere nok, kød længes hun efter, legemliggjort i den grove, dyriske, rovdyragtige forvalter på den anden side af væggen.

Fru Tea kæmper en brav kamp mellem fornuften og drifterne, ånd og kød. Fornuften siger hende, at manden på den anden side af væggen ikke er en værdig partner for hende, men drifterne er dyriske og stærke og drager hende mod ham.

Der er voldsomme kræfter på spil. Det handler ikke kun om, at fru Tea ikke har haft sin mand i nogle år, det stikker langt dybere.

Læseren får indblik i en smerte og længsel, der dybest set handler om, at hun i virkeligheden aldrig, ikke på noget tidspunkt i sit 18-årige ægteskab, har kendt legemets tilfredsstillelse i samværet med en mand. Og nu føler hun sig forrådt, eller rettere sagt: hendes skød føler sig forrådt. Hun mærker, hvordan det trækker sig sammen i smerte og goldhed, når det anklagende siger: "Du har forraadt mig, har du; af disse Børn har du ikke givet mig andet end Fødslernes Kval."

Ingen nydelse har hendes skød altså

oplevet, ingen fornøjelse og henrykkelse er forbundet med børnenes undfangelser.

Fru Teas ægteskab

Hvad er det da for et ægteskab, fru Tea og herremanden har haft? Børn har de fået, men hvad ellers? I sin sjælevildelse, hvor hun i nattens løb igen og igen fristes til at gå ind til forvalteren, som drifterne byder hende, møder hun i et syn sin afdøde mand i stuen. Han kommer hende i møde taktfuldt, korrekt og venligt, som altid, men altså ikke hjerteligt, omfavnende, kysende og krammende.

Og hun er rasende: "Hvor har du povet at faa Børn med mig, din Vissenpind aah, din Nar, din Nar!", råber hun.

Der er meget på spil her, som må forstås i lyset af fru Teas andre overvejelser. Når hun vrængende efterligner hans stemme, sådan som han tilsyneladende har forsvaret sig over for hende, da han levede: "Jeg besværer vel ikke, min Tea?", forstår man, at der må hentydes til manglende seksuelt samvær, og at hendes "Vissenpind" højst sandsynligt må handle om hans mangel på seksualdrift, måske særligt i forhold til hende. I hvert fald antydes tidligt i novellen, at fru Teas far måtte have vidst et eller andet om herremanden, som han burde have fortalt hende, inden hun giftede sig med ham. Der er tale om noget, som fru Tea oplever som grimt og tåbeligt, og som, hvis det kom frem, ikke kun ville plette den døde, men også hende selv. Kunne det være, at han var homoseksuel?

Man kan kun gisne, men det var på den tid ikke ualmindeligt, at homoseksuelle mænd giftede sig med kvinder, som samfundet krævede, ikke mindst, hvis man

var herremand og havde brug for en arving. Hvis hendes mand har været homoseksuel, er der ikke på nogen måde tale om et forsvar for homoseksualitet, vel snarere tværtimod.

At fru Tea har savnet noget i sit ægteskab, er der ingen tvivl om, for da hun ser sin afdøde mand for sig i stuen, slår hun ud efter ham og råber: "Forstaar du ikke, at du skulde have væltet mig omkuld og flænget Tøjet af mig og bidt mig i Skulderen og klemt dine Knoer mod min Ryg, til jeg havde skreget og skreget?"

Har hun særlige sadomasochistiske tendenser, eller handler dette i virkeligheden bare om, at hun aldrig har følt sig begæret af den mand, hun giftede sig med?

Handler det om, at "når de mødtes på Æggetfællers Vis", som fortælleren udtrykker det, var det af nødvendighed fra hans side, ikke fordi han var seksuelt draget til sin hustru.

Der er ingen tvivl om, at fru Tea har levet i et uforløst ægteskab, udefra set respektabelt, men seksuelt goldt. Man kan vænne sig til meget, siges det, men hvis fru Tea i alle disse år har affundet sig med sine omstændigheder, så er det nu slut. Drifterne vågner og stiller krav. Ånd er ikke nok længere, om end det, ifølge salmeverset, skulle være bedre end kød.

Forvalteren

Forvalteren står som type i skærende kontrast til fru Teas dannede afdøde mand, som på de fleste områder var uangribelig i sin opførsel.

Forvalteren er nemlig helt igennem natur, dyrisk i sit udseende og sin opførsel. Hans tænder er rovdyrkraftige. Han har

ikke hænder, men grove rødt behårede grabber. Han er et stort brutalt tomt hylster, som hører til på møddingen. Han er ene og alene krop, kød. Køterdum ovenikøbet, minder fru Tea sig selv om i løbet af natten. Han pruster som et dyr, en tyr, og er i virkeligheden kollega til tyren i stalden. Han hersker over de andre mænd og møder køkkenets piger med et klask i enden. Han er kraft, kød og blod. Han har alt det, som hr. Aurelius ikke havde, han er materialiseret drift.

At forvalteren beskrives som helt igennem natur kan med reference til Søren Kierkegaard også forstås som, at han er åndløs.⁸ Derfor er han blot et hylster. Han er, som dyrene, ikke bundet af moral og kender ikke til religiøse dilemmaer, som fru Tea bakser med.

Månen lokker

Når fru Tea viger fra fornuftens vej denne sommernat, er det ikke mindst på grund af månen, som spreder sit romantiske forlokkende lys over stuer og landskab. Skinnende hvidt siver det ned over hendes velformede krop med de smukke kraftfulde runde arme, som hun en stund må kærtegne, inden hun tager sig selv i det og bryder stemningen ved at støde et vindue op.

Da hun endelig ud på natten mærker søvnen komme til sig og døser hen, vågner hun atter brat. Månen, som har været borte, viser sig nu igen besnærende, drillende, lokkende fru Tea til at gå ind til manden på den anden side af væggen og kaste sig i hans seng.

Månen var i 1800-tallets romantik en kilde til kunstnerisk inspiration. Vi finder den beskrevet hos romantikkens forfattere Oehlenschläger, Staffeldt og H.C. Andersen. Men hvor romantikkens måne åbner kunstnerens sind for en åndelig dimension, det evige, drager Munks måne fru Tea mod kødet, legemet, naturen, og det er vel at mærke ikke den besjælede romantiske natur, som er bolig for ånden, men den dyriske natur, som beherskes af drifterne.

Kønsroller

Skønt Munks novelle har et overraskende fokus på kvindelig seksualitet, er den dog stadig forankret i et traditionelt patriarkalsk syn på verden. Dette bliver især tydeligt i to vigtige passager hen mod slutningen i novellen.

På dette tidspunkt er fru Tea mildest talt ude af balance. Hun har netop tvunget sig selv væk fra forvalterens soveværelsesdør, hvor hun stod, klar til at give efter

for længslen efter manden. Benene exer under hende og hun ryster over hele kroppen, da en stemme, som en summen, lyder til hende: ”Du kan ligesaa godt gaa derind med det samme”.

Det er uklart, hvor den insisterende stemme kommer fra, men gentagne gange presser den sig på i fru Teas hjerne.

Vi må i første omgang formode, at det er drifterne, kødet, der taler, og fru Tea svarer: ”Hvem er det, jeg skal gaa ind til? Hvad ved jeg om ham? Maaske er han befængt med alle Slags Sygdomme?” Stemmen svarer hende ved at glide udenom, feje fornuften til side med ordene: ”Hvad gør saa det? i hans Arme vil du finde Erstatning for alt. Han kan lære dig det eneste, en Kvinde er til for: Hengivelsen. Altforglemmelsen. Det ene er alting værd.”

Vi må som læsere minde os selv om, hvem fru Tea egentlig er. Som enkefrue på herregården har hun hovedansvaret for gårdens drift og økonomi. Hun ansætter folk og uddelegere arbejde. Men nu får hun ren besked, det eneste, en kvinde er til for, er nemlig hengivelsen og altforglemmelsen, som kun manden kan lære hende. Hun har brug for manden for at blive det, hun er bestemt til at være.

Den sætning kunne en moderne læser godt have undværet, for med den tager novellen en drejning væk fra det progressive og tilbage mod det traditionelle kvindesyn. Det er hengivelsen og selvforglemmelsen i mandens favn, det nu drejer sig om, og altså ikke længere kvindens behov for seksuel tilfredsstillelse. Det er da også, fordi manden, forvalteren, byder hende at komme til sig, at hun til sidst må give efter, for kvinden har behov for, at nogen byder over hende.

Den insisterende stemme

Ved nærmere studie, kan man blive i tvivl om, hvor den insisterende stemme, som fru Tea hører, egentlig kommer fra. Formodningen, at det er driften, vakler, for skulle driften være optaget af eksistentielle spørgsmål som, hvad kvinden er til for? Og skulle den nå frem til at hun er til for hengivelsen? Driften er vel rettet mod den umiddelbare fysiske tilfredsstillelse?

Ifølge Ordbog over det danske Sprog blev en kvindes legemlige hengivelse nemlig set som tegnet på hendes sjælelige kærlighed til den mand, hun hengav sig til. Hengivelsen er altså knyttet mere til sjæl end til kød og drift.

Men hvis det ikke er driften, der taler, som først antaget, hvem så? Ånden kan det ikke være. Hvem er tilbage? Fortælleren? Fortælleren har ikke tidligere spillet en aktiv rolle i novellen og er ikke som sådan en del af historien, ikke en stemme, der kan tale til fru Tea. Fortælleren, en tredjepersons personbunden fortæller, kan tale om fru Tea, men ikke til fru Tea.

Så hvilken instans er det, der taler? Kan stemmen tilhøre selveste Djævelen?

Djævelen bliver nævnt i forbindelse med, at fru Tea har ringet til præsten efter hjælp, og atter kommer til at tænke på sin far, som også var præst. I tankerne anklager hun denne gang faderen, fordi han ikke nogen sinde har nævnt Djævelens navn for hende.

Djævelens navn kobles her sammen med alle menneskelige lidenskaber, som faderen i hvert fald teoretisk set må have kendt til, men aldrig har nævnt for sin datter. I så fald må ordene om kvin-

dens bestemmelse også være Djævelens og dermed usande. Men da fru Tea ender med at adlyde stemmen, får Djævelen således det sidste ord, hvilket er en tvivlsom tolkning.

En sidste mulighed er, at stemmen tilhører den samme instans, som også høres sidst i novellen gennem Paulus' ord.

Det hæse skrig, et menneskes kvalfyldte stemme. Stemmen fra et menneske, som forstår hendes kval, og kommer hende til hjælp midt i den, idet dette menneske accepterer hendes drifter, som noget uundgåeligt, hun ikke kan løbe fra, noget der hører det omtumlede menneskeliv til. Et menneske, som i modsætning til moralisterne, ikke straffer synden, men tilgiver den; mennesket Jesus. I så fald placerer Munk Jesus mellem ånd og kød, og altså ikke som ren ånd. Ikke sådan at forstå, at kød er lige så godt som ånd, nærmere det, at mennesket er underlagt kødet, og det er det nødt til at leve med.

Denne tolkning ændrer ikke ved, at kvindens bestemmelse er at hengive sig til manden, hvilket ligger godt i tråd med den traditionelle kristne tanke om, at kvinden er underlagt manden, og ifølge skabelsesberetningen er skabt som mandens medhjælp.

J.P. Jacobsens *Fru Marie Grubbe*

Der er i Munks novelle tydelige paralleller til J.P. Jacobsens *Fru Marie Grubbe* (1876), hvor den unge datter på herregården Tjele drømmer om behårede grove mænd der tager kvinder med vold. Hun følger senere i livet sine drifter og forlader sin fornemme ægtemand, Frederik 3.s søn Ulrik Frederik Gyldenløve.

Da hun som ældre fattig kvinde, sidst i romanen, taler med magister Ludvig

Holberg ved et færgeleje, som hun og hendes mand bestyrer på Falster, fortryder hun intet, for uanset kongesønnens fine manerer og taktfulde opførsel, så følte hun afsky for ham. Hendes nuværende mand derimod, Søren, som er fængslet på grund af drab, følte hun sig fra første færd stærkt tiltrukket af, seksuelt tiltrukket.

J.P. Jacobsen, som var naturalist, og bl.a. oversatte Darwins *Om Arternes Oprindelse* til dansk,⁹ gjorde hermed op med tanken om, at kvinder ikke, som mænd, var drevet af deres seksualitet, af "kød", skal vi tale ind i Munks begrebsverden. Alt var for Jacobsen natur, mennesket et veludviklet dyr, styret som dyrene af sine drifter.

Dog, der er stor forskel på J.P. Jacobsen og Munk. For seksualdriften, som af Marie Grubbe forsvares, bliver hos Munk et nødvendigt onde, en synd, som mennesket ikke kan løsrive sig fra. Dette bliver tydeligt i novellens slutning, hvor fru Tea læser Paulus' ord i brevet til romerne,¹⁰ om den sjælekamp, som den kristne står i, når han på den ene side drives mod det legemlige, kødet, og på den anden side drages mod sindet, fornuften eller ånden. "Så tjener jeg da ... Guds lov med Sindet, men Syndens lov med Kødet."

Mennesket ved godt, hvad det gode og rigtige er, og vil gerne gøre det, men formår det ikke, fordi der er en anden kraft til stede, som vil det onde.

Selvom Munk i novellen udtrykker en forståelse for og en anerkendelse af, at seksualiteten er til stede i mennesker, også i kvinder, så er og bliver den en synd, som kræver tilgivelse, syndernes forladelse. Og så er vi tilbage ved sal-

meverset i begyndelsen: Aanden er bedre end Kød og Blod. Det bedste er at modstå sine drifter, men da det ikke kan lade sig gøre, fordi vi dog er mennesker, så må fru Tea overgive sig til dem, og derefter regne med Guds forladelse.

Titlen "Dette Dødsens Legeme" underbygger dette, hvad enten man forstår det sådan, at legemet er dødeligt sygt eller dødsdømt. Der er ikke noget håb for legemet, kødet. Dette er som resten af novellen udtryk for en dualistisk tankegang, hvor verden forstås meget sort/hvidt, styret af to modsatrettede kræfter, hvoraf den ene repræsenterer det gode, nemlig ånden, og den anden repræsenterer det onde, nemlig kødet.

Forfatter og forsker Jette Vibeke Damsgaard Madsen.

Manden skal byde

Uanset hvilken tolkning, man ender med, er det interessant, at præsten fra Vedersø tager emnet om kvinders seksualitet op. Munk kommer dog kun forsøgsvis til at betrede nyt land. Måske er der for meget på spil til, at han tør eller vil gå hele vejen mod en mere naturalistisk seksuel ligestilling, sandsynligvis, fordi han i virkeligheden er dybt forankret i kristendom og et traditionelt kristent/romantisk familiemønster.

Men jo, kvinder har også stærke drifter, som de må give efter for, men fordi kvindens seksualdrift kobles til hengivelsen, har den et sjæleligt formål. Dette er at udtrykke kærlighed til manden, igennem hvilket, hun opnår sin bestemmelse. Og så handler novellen i højere grad om et sjæleligt behov, snarere end om et kødeligt behov.

Nuvel, novellen behøver ikke at være udtryk for Munks eget syn på kønsroller, men det bud på nytænkning, som den lægger op til, bliver på en eller anden måde uforløst med Munks afsluttende: "Saa rømmede det sig utaalmodigt, bydende, i Værelset ved Siden af. Og hun rejste sig og gik derind."

7. Salmen: "Denne er dagen, som Herren har gjort", 1837, af N.F.S. Grundtvig (1783-1872). DDSO nr. 403

8. Kierkegaard, Søren 1844. Begrebet Angest: Indledning og noter ved Villy Sørensen. Gyldendalske Boghandel 1960, (s. 83).

9. Om Arternes Oprindelse: Charles Darwins bog On the Origin of Species by Means of Natural Selection (1859) blev i 1872 oversat til dansk af forfatteren J.P. Jacobsen, som ud over at være forfatter var uddannet biolog fra Københavns Universitet.

10. Paulus' ord i hans brev til romerne: citatet stammer fra NT: Rom 7,18-25.

Litteraturliste

Andersen, H.C. *Billedbog uden Billeder*, 1839.

Darwin, Charles. *On the Origin of Species by Means of Natural Selection* 1859, oversat til dansk *Arternes Oprindelse* i 1872 af forfatter og biolog J.P. Jacobsen.

Grundtvig, N.F.S. ”Denne er dagen, som Herren har gjort”, 1837. DDSO nr. 403.

Jacobsen, J.P. *Fru Marie Grubbe*, 1876.

Jørgensen, Jens Anker m.fl. ”Romantik 1800-1825” og ”Naturalisme”. *Hovedsporet*. Gyldendal 2005.

Kierkegaard, Søren 1844. *Begrebet Angest: Indledning og noter ved Villy Sørensen*. Gyldendalske Boghandel 1960.

Munk, Kaj. ”Dette Dødsens Legeme”, 1938.

Oehlenschläger, Adam. ”Alt oprejst Maanen Staar”, 1805.

Paulus’ brev til romerne, kapitel 7, vers 18-25, *Det nye Testamente*.

Staffeldt, Schack. ”Indvielsen”, 1804.

van Beethoven, Ludwig. *Måneskinssonaten*, Opus 27 nr. 2 i cis-mol for klaver, komponeret, 1801.

Jon Høgh: Munkiana. Forårsnummeret 2023	4
Svend Aage Nielsen: Minder med Lise, Yrsa og Helge Munk	5
Jon Høgh: Nogle tidlige tekster af Kaj Munk	9
<hr/>	
Mindeord Niels Jørgen Langkilde: Litteraturforskeren og Kaj Munk-bibliografen Aage Jørgensen	12
<hr/>	
Jon Høgh: Digterne og nabopræsterne Kaj Munks og Karl Lauritz Aarups indbyrdes forhold	13
Jette Vibeke Damsgaard Madsen Kaj Munk Selskabet på Litterært Folkemøde i Skørping 1. og 2. oktober 2022. Hvad kan vi lære af hinanden?	19
Jon Høgh: 'Af et overfladisk gejstligt menneskes papirer' og 'Kærlighed'	23
<hr/>	
Forskningsartikel Jette Vibeke Damsgaard Madsen: Dette Dødsens Legeme - en novelle om kvindelig seksualitet	35